

SÖZLEŞMEDE İRADE SAKATLIKLARI HATA-HİLE-İKRAH

§.1- Genel Olarak İrade Sakatlıkları

Hukuki işlem, hukuk düzenince bizzat belirlenen şart ve sınırlar içinde, kişinin istediği arzu ettiği amaçlara uygun hukuki sonuçlar doğuracağını kabul ettiği irade beyanıdır¹. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere hukuki işlemin temel kurucu unsurunu irade açıklaması oluşturmaktadır².

Bir hukuki işlemin geçerli ve amaca uygun hukuki sonuçlar doğura bilmesi için, o hukuki işlemi yapan kişi veya kişilerin sağlıklı bir şekilde oluşmuş ve istedikleri, amaçladıkları hukuki sonucun doğumunu sağlamaya yönelik iradelerinin bulunması ve bu iradelerinin istenilen hukuki sonucun doğumunu sağlamaya dönük şekilde açığa vurulması gerekmektedir.

Psikolojik bir olay olan iradenin hukuki işlem ile istenilen sonucu meydana getirebilmesi için, bunun dış dünyaya yansımaları, başkalarına ve özellikle muhatap veya diğer tarafa bildirilmesi, açığa vurulması eşdeyişle hukuki sonuç iradesinin dış dünyaya yansıtılarak iradenin yürürlüğe konulması ve iradenin icrası için harekete geçilmesi gerekmektedir³.

“İrade sakatlığı” kavramı hukuki işlemin özü ve temel kurucu unsuru olan iradenin oluşumunda bir bozukluğun olması veya normal olarak meydana gelen bir iradenin açıklanmasında (beyanında) istem dışı bir durumun bulunması hallerinde ortaya çıkar ki, böyle durumlarda, hukuki işlem istenilen hukuki sonucu doğurmaz.

Bu açıklamalar ışığında irade sakatlığı kavramını; *hukuki işlem yapılırken, bu işlemi yapan kişi veya kişilerin iradelerinin oluşumu veya açıklanması aşamasında ortaya çıkan bozukluklar, şeklinde tanımlamak mümkün olmaktadır.*

Bu tanım irade sakatlığı kavramını geniş anlamda ifade etmekte olup, hem iradenin oluşumunda ortaya çıkan hem de iradenin açıklanması evresinde meydana gelen bozuklukları kapsamaktadır. Oysa dar ve teknik anlamda irade sakatlığı sadece iradenin oluşumu safhasındaki bozuklukları kapsamaktadır. Ancak gerek doktrin de gerekse de uygulama da irade sakatlığı kavramı geniş anlamda kullanılmakta, hem iradenin oluşumu hem de bildiri esnasında meydana gelen sakatlıklar irade sakatlığı kavramı ile açıklanmaktadır⁴. Bu nedenle irade sakatlığı kavramını geniş anlamda kullanmakta yarar bulunmaktadır.

İradeyi oluşum veya açıklama aşamalarında sakatlayan bozukluklar taraf veya taraflarca bilinçli bir şekilde istenerek meydana getirilebileceği gibi, istenmeden de meydana getirilebilir⁵.

¹ Umar, Z., *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul 1999, sh.185; Çelebican, Ö., *Roma Hukuku*, Ankara 2003, sh.179

² Eren, F., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-1*, Ankara 1991, sh.169

³ Eren, sh.170,177

⁴ Eren, sh.453; Özkaya E., *Hata-Hile-İkrah Davaları*, Ankara 2000, sh.21

⁵ Eren, sh.453

Zihni kayıt ve latife (şaka) beyanı bir tarafın isteğiyle yaratılan; mutlak ve nisbi muvazaa halleri ise iki tarafın isteğiyle yaratılan “istenerek meydana gelen irade sakatlıkları” halleridir. Bu çalışmamızın konusunu ise Alman hukuk doktrinin aksine, İsviçre-Türk hukuku doktrinin de irade sakatlığı kavramı içinde konu ve kabul edilen “**istenmeyerek meydana gelen irade sakatlıkları**” oluşturmaktadır.

Yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, irade sakatlığı kavramının iki farklı yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki iradenin henüz oluşum evresindeki sakatlık, diğeri ise iradenin açığa vurulması (beyanı-bildirimi) evresinde meydana gelen sakatlıktır.

Birinci halde kişinin iradesi ile beyanı birbirine uygun olmasına karşın irade oluşum evresinde sakatlanmış, hukuki işlem yapma iradesi sakat ve bozuk bir şekilde ortaya çıkmıştır. **Saik hatası, hile ve ikrah iradenin oluşum evresinde meydana gelen sakatlık halleridir.** İrade sakatlığı kavramının ikinci türünde ise, hukuki işlem iradesi tam, doğru ve sağlıklı bir şekilde oluşmasına karşın bu iradenin dış dünyaya açıklanmasında bildiriminde sakatlık meydana gelmiştir⁶. Eşdeyişle beyan iradeden sapmış, irade ile beyan arasında uygunsuzluk meydana gelmiş olup, beyan gerçek iradeyi yansıtmamaktadır. Hukuk literatüründe bu tarz yanılma “**beyan hatası**” olarak tanımlanmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle irade ile beyan arasında istenmeden ortaya çıkan uygunsuzluk hali olarak “beyan hatası”, ardında da iradenin oluşumunda bozukluk halleri olarak “saik hatası, hile ve ikrah” kavramları inceleme konusu yapılacaktır.

İrade sakatlığı sadece sözleşmelere özgü bir sakatlık hali olmayıp, tek taraflı hukuki işlemler için de geçerlidir⁷.

Türk ve İsviçre Borçlar Kanunlarında irade sakatlıkları; hata, hile ve ikrah olarak üçe ayrılarak düzenlenmiştir. Bu hukuk sistemlerinde yer alan irade sakatlıklarına ilişkin düzenlemeler konu başlıkları altında ayrıca incelenecektir.

§.2- İrade ile Beyan Arasında İstenmeden Ortaya Çıkan Uygunsuzluk Hali Olarak Hata (Beyan Hatası – Yanılma - Aldanma)⁸

A- Genel Olarak Hata Kavramı

Hata, iç irade ile beyan arasında istenilmeyerek meydana getirilen bir uygunsuzluk halidir. Eşdeyişle hata bir hukuki işlem yaparken, irade beyanında bulunan kimsenin düşünmediği, arzu etmediği bir husus için istemeyerek iradesini beyan etmesidir⁹.

İç ile ilgili her olay gibi, irade de ancak dışa vuran eylem ve hareketlerden anlaşılır ve bu sebepten ötürü iradenin beyanda görünenden başka bir şey olmadığı kabul edilir¹⁰. Yani beyanın gerçek iradeyi ortaya koyduğu açıklandığı kabul edilir.

⁶ Eren, sh.454

⁷ Von Tuhr, A., *Borçlar Hukuku*, Ankara 1983, sh.277; Tunçomağ K., *Türk Borçlar Hukuku-I Genel Hükümler*, İstanbul 1976, sh.217; Eren, 454

⁸ Almanca=İrrtum, Fransızca=erreur, İngilizce=mistake, Latince=error

⁹ Olgaç S., *Türk Borçlar Kanunu Cilt-1*, İstanbul 1959, sh.177

¹⁰ Tunçomağ, sh.218

Ancak bir kimse tarafından yapılan irade beyanının, o kimse tarafından farkına varılmaksızın ya da istenmeksizin, o kimsenin gerçek iradesine uymaması mümkündür ki¹¹; işte bu halde hata kavramı ortaya çıkar. Bir başka anlatımla bir kimse yapılmasını istediği şeyi, istediği şekilde beyan ettiği kanısında olduğu halde, herhangi bir nedenle, fark etmeden istemediği bir şeyi yada istediği şeyi istemediği bir biçimde beyan etmiştir¹². Yani gerçekte istenmeyen şey hata sonucu beyan edilmiştir.

Eski Yunanda kullanılan “Yanılmak insanlar içindir (errare humanum est)” sözünden hareket ettiğimiz de, hayatın doğal akışı gereği hatanın yaşamın tüm alanların da kendini gösterdiği, bilim, ekonomi, politika ve insanların özel yaşamlarında varolduğu şüphesizdir. Bizi burada ilgilendiren ise, hukuki bir işlem yapmak için açıklanan iradenin beyanında yanılmadır. Kişi gerçek iradesine uymayan bir beyanda bulunmakta böylelikle de iradesini sakatlamaktadır.

Hukuki işlem yapma iradesini beyan etmek isteyen kimse, kendi dalgınlığı, dil sürçmesi veya bir yanlış anlama dolayısıyla gerçek iradesini istemediği bir şekilde açığa vurmuş olabileceği gibi; hata, beyanda bulunan kişinin dışında ortaya çıkan bir takım nedenlerden ötürüde olabilir¹³. Bir kimsenin dalgınlık ve dikkatsizlikle 10 kilo yerine 100 kilo demesini 1.duruma, taşınmazını müzayedeye ile satılığa çıkararak kimsenin onun sınırlarını, niteliklerini gerektiği şekilde belirtmediği için, müzayedeye katılmış kimselerin yanılma halini ise 2.duruma örnek olarak verebiliriz¹⁴.

B- Roma Hukukunda Hata (Error) Kavramı

Modern hukuk teorisi, irade ile beyanı birbirinden ayırmakta, hukuk hayatında bulunması gereken güvene önem vererek bir sözleşmenin meydana gelmesi için irade beyanlarının uygunluğunu aramakta, bu uygunluk varsa **uyuşma (consensus)** dolayısıyla sözleşmenin oluştuğu sonucuna varmaktadır¹⁵.

“**Yeni Güven Teorisi**” olarak isimlendirilen ve İsviçre-Türk doktrin ve uygulamasında da hakim olan bu görüş, hem muhatabın, beyan sahibinin beyanını makul ve dürüst bir şekilde anlayacağına, hem de muhatabın beyan sahibinin arzu ve iradesini dürüst ve makul bir şekilde ifade edeceğine olan güveni koruma amacı gütmektedir¹⁶. Bu teorinin amacı bir yandan menfaatleri eşit bir şekilde korumak, diğer yandan ticaret hayatında ve hukuki işlemlerde hukuki güven ve istikrarı sağlamaktır.

Kültürün az geliştiği dönemler ile Roma Hukukunda Klasik Dönem öncesi Eski Hukuk Dönemi ve Klasik-Öncesi Hukuk Dönemlerinde beyanın sadece dış görünümüne, şekline önem verilmiştir¹⁷. “**Beyan teorisi**” olarak isimlendirilen bu teoriye göre beyan sahibinin gerçek iç iradesi değil, beyanı esas alınır; beyanın kapsadığı söz ve deyimler göz önünde tutulurdu¹⁸.

¹¹ Çelebican, sh.208

¹² Çelebican, sh.208

¹³ Çelebican, sh.208

¹⁴ Tunçomağ, sh.220

¹⁵ Tahiroğlu B., Erdoğan B., Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 2003, sh.181

¹⁶ Eren, sh.208

¹⁷ Von Tuhr, sh.278; Tunçomağ, sh.218; Tahiroğlu, Erdoğan B., sh.181

¹⁸ Eren, sh.202

Klasik dönemden itibaren irade şeklin önüne geçmiş, klasik hukukçular tarafından irade esas alınarak, beyanın sakatlanmış olması halinde gerçek iradeye önem verilmiş ve bu iradeye uymadığı ölçüde beyan hükümsüz sayılmıştır¹⁹.

Roma'da hukuki işlemler için gerekli irade ile beyan bir bütün olarak düşünülmekte, beyan iradenin açıklanmasına, anlaşılmasına yarayan bir vasıta olarak görülerek, iradeye üstünlük tanınmaktaydı. **Roma hukukçularına göre beyanlar değil, iradeler uyuştugu zaman uyuşma (consensus) vardır ve hukuki işlem meydana gelmiştir.** İrade uyuşmasının (consensus) oluşup oluşmadığı ise hukuki işlemin yorumlanması yoluyla belirlenir. Yorum sonunda iradelerin uyuşmadığı anlaşılırsa irade uyuşmazlığı söz konusudur (dissensus) ve işlem geçersizdir. Bugün modern hukuk sistemlerinde "hata" halleri olarak düzenlenmiş bulunan olgular, Roma hukukunda irade uyuşmazlığı (dissensus) kategorisine sokulmakta ve batıl kabul edilmekteydi²⁰.

Roma hukukunda hatanın (error) nazara alınması rizai akitlerin kabulüyle başlamıştır. Rizai akitler de önemli olan irade uyuşması (consensus) olduğuna göre, bir sözleşmenin mevcut olduğunu söyleyebilmek için taraf iradelerinin uyuşması gerekmektedir. Hata kavramı Roma hukukunda bu noktada kendini göstermekte, hata consensusu ortadan kaldıran ve irade uyuşmazlığının bulunduğu sonucuna götüren durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Eşdeyişle hata (error) ile irade uyuşmazlığı arasında (dissensus) bir fark mevcut değildir, ikisi de aynı kuralara tabidir^{21a}. **Dolayısıyla Roma hukukunda hem kişinin iradesi ile bu iradenin bildirim arasında uygunsuzluk (beyanda hata - error) hem de iradeler arası uyuşmazlık (dissensus) bir arada yorumlanarak aynı kurallara tabi kılınmışlardır.**

Genel açıklamamızda belirttiğimiz gibi, yanılma insan tabiatında mevcut bir olgudur. Çok akıllı insanların bile zaman zaman hataya düşebileceği kabul edilerek hatalı hukuki işlemlerin batıl ve iptali mümkün kılınmıştır. Roma kaynakları incelendiğinde ise mazur görülen hataların (error probabilis) vakıalara ilişkin bilgisizlikler, hatalar olduğu buna karşılık hukuka ilişkin hata veya bilgisizliklerin dikkate alınmadığı görülmektedir^{21b}.

Roma hukukunda hata kavramını incelerken üzerinde durulması gereken bir diğer hususta bir kimsenin gerçek iradesinin istenmeyerek yanlış beyan edilmesi durumunda (beyanda hata - error) bu beyana dayana hukuki işlemin geçerli sayılıp sayılmaması gerektiği sorunudur. Roma hukukunda irade ile bu iradenin bildirim arasında uyuşmazlık olması durumlarında yani beyanda hata hallerinde yapılan hukuki işlemlerin geçerliliği konusunda genel kurallar saptanmamış, her durumun özelliğine göre farklı çözüm yolları benimsenmiştir. Ortaçağ Roma hukuku yorumcuları ise, Romalı hukukçuların bu çözüm yollarını, ilişkin oldukları durumların ayırıcı özelliklerine göre belli gruplar halinde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalarda, beyanda hata sonucu ortaya çıkan hukuki işlemlerin geçerliliği açısından temel bir ayırım yapılarak hata halleri;

a.Esaslı hatalar

b.Esaslı olmayan hatalar, olarak iki ayrılmıştır.²²

¹⁹ Tunçomağ, sh.218; Tahiroğlu, Erdoğan, sh.181

²⁰ Tahiroğlu, Erdoğan, sh.181, 182

^{21a} Tahiroğlu, Erdoğan, sh.182

^{21b} Tahiroğlu, Erdoğan, sh.185,186

²² Çelebican, sh.208,209

İrade beyanı bir hataya dayana kişi tarafından, bu hatalı durum bilinseydi, o kişi tarafından bu hukuki işlem yapılmayacak idiyse bu durumda “esaslı hata”dan söz edilir. Eğer hata eden kişi gerçek durumu bilseydi gene de söz konusu hukuki işlemi yapacak idiyse bu durumda da “esaslı olmayan” hata söz konusu olur²³. Esaslı hata hallerinde yapılan hukuki işlem geçerli kabul edilmemekte, esaslı olmayan hata hallerinde ise yapılan hukuki işlemin geçerliliği etkilenmemektedir.

Bu temel ayrımı baz alarak Roma hukukunda hata durumlarını; hukuki işlemin mahiyetinde (niteliğinde) hata (**error in negotio**), şahısta hata (**error in persona**), hukuki işlemin konusunda hata (error in corpore), hukuki işlemin miktarında yapılan hata (**error in quantitate**) şekilde sınıflandırmak mümkündür.

ı- Hukuki işlemin mahiyetinde (niteliğinde) hata (error in negotio)

Bir hukuki işlem için iradesini beyan eden kişi, hata sonucu, gerçekte istediği hukuki işlemde başka bir hukuki işlem için iradesini beyan etmişse, burada “hukuki işlemin niteliğinde” hata söz konusudur²⁴. Hukuki işlemin türünde yanılma söz konusudur, hataya düşen taraf asında yapmak istediği hukuki işlemde farklı bir işlemin yapılması için beyanda bulunmaktadır²⁵. Bu durum hem iki taraflı hem de tek taraflı hukuki işlemlerde görülmektedir.

Malını satmak isteyen kimsenin, hataya düşerek bağışladığını veya kiraladığını beyan etmesi (irade ile beyan uygunsuzluğu-error); bir kimsenin diğerine karz olarak para vermesi, alanın ise bunu hibe sanarak alması (iradelerin uyuşmaması-dissensus)²⁶; yine Titius’un günlük 10.000.000 alacağını hesap ederek Gaius’a bahçesinin çapalanmasında yardım edeceğini söylemesi, oysa Gaius’un Titius’un bu işi ücret almadan yapacağını düşünmesi (dissensus)²⁷; evi üzerinde mevcut borcu için alacaklısı lehine bir ipotek sözleşmesi tesis etmek isteyen kişinin hata sonucu intifa hakkı tesis etmesi (error)²⁸ hukuki işlemin niteliğinde meydana gelen hata hallerindedir. Bu tür durumlarda yapılacak işlemin konusunda iradeler arasında bir uyuşma olmadığı için, geçerli bir hukuki işlemin mevcudiyeti söz konusu değildir.

Hukuki işlemin niteliğinde yapılan hatalar her zaman “esaslı hatalar” sayılır ve bu hatalara dayalı irade beyanları geçerli hukuki sonuç doğurmazlar²⁹.

ıı- Şahısta Hata (error in persona)

Hukuki işleme taraf olan kişinin şahsında bir yanılma söz konusu ise bu durumda “şahısta hata’dan” söz edilir. Kişinin şahsında hata edilmiş,³⁰ olup hukuki işlem yapılmak istenen veya hukuki işlemde fayda görecektir kişinin şahsında yanılmaya düşülmüştür.

²³ Çelebican, sh.209

²⁴ Çelebican, sh.209

²⁵ Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.183

²⁶ Umar, sh.206

²⁷ Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.183

²⁸ Çelebican, sh.210

²⁹ Çelebican, sh.210

³⁰ Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.183; Çelebican, sh.210

Örneğin Caius'u mirasçı yapmak isteyen bir kimse yanlışlıkla Titius'u mirasçı tayin etmiş olabilir³¹, yada bir at satıcısı atı Titius yerine Lucius'a göndermiş olabilir. Bu durumlarda şahısta yanılma bulunmakta olup, hukuki işlemler geçersizdir.

Şahıs ta hata her zaman “esaslı hata” değildir³². Şahısta hatanın esaslı hata olarak kabul edilebilmesi için öncelikle yapılan hukuki işlemin niteliğine bakılmalıdır. **Eğer hukuki işlemin niteliği açısından işlemin tarafı olan “şahsın” kişisel özellikleri önem taşıyor ise, o zaman esaslı hata vardır³³.** Yine şahısta hata durumunda hatanın esaslı olup olmadığı her olay için ayrı ayrı tetkik edilip, değerlendirilmelidir³⁴. Örneğin bir kimsenin kira sözleşmesi ile evini kullanırmak istemesi durumunda veya karz ve vedia sözleşmelerinde kişinin nitelikleri hukuki işlemin özelliği gereği önem taşımaktadır.

III- Hukuki işlemin konusunda hata (*error in corpore*)

Hukuki işlemin konusunda düşülen yanılma, konuda hatadır. Ziya Umar'ın tanımıyla bu tür hata “malın maddesi üzerinde hatadır”³⁵. Bir kimsenin elma bahçesi satın almak isterken yanlışlıkla armut bahçesi satın alması ya da köle Stichus yerine köle Pamphilius denmesi³⁶ hukuki işlemin konusunda düşülen yanılma halleridir.

Hukuki işlemin konusunda düşülen hata halleri her zaman “esaslı hata” kabul edilir ve yapılan hukuki işlem geçersiz sayılır.

IV- Hukuki işlemin miktarında hata (*error in quantitate*)

Hukuki işlemin konusunu oluşturan şeyin miktarında yapılan hatadır. Hukuki işlemin tümünün geçerli olmaması sonucunu doğurmaz³⁷. Hukuki işlem iradesini beyan eden kişinin gerçekte istediği miktar geçerli kabul edilir. Örneğin gerçekte 2 at satın almak isteyen ancak hata sonucu 3 at satın almak istediğini beyan eden kişi ile yapılan alım-satım sözleşmesi 2 at için geçerli olur.

C- İsviçre-Türk Hukukunda Hata Kavramı

I- Genel Olarak

Hata kavramı, gerek İsviçre Borçlar Kanununda gerekse de bu kanunun çevirisi olan Türk Borçlar Kanununda, 23-27.maddeler arasında düzenlenmiştir.

Kanunda hata kavramı tanımlanmamış, 23.madde de aynen **“akit yapılırken esaslı bir hataya duçar olan taraf, o akit ile ilzam olmaz”** hükmü düzenlenmiş; 24.madde de ise **“esaslı hatalar hassaten şunlardı...”** denilerek, **örnekseme niteliğinde sınırlayıcı (inhisari) olmadan ve yol gösterici bir duruşla** 4 bend halinde “esaslı hata” olarak kabul

³¹ Umar, sh.206

³² Çelebican, sh.210; Umar, sh.206; Tahiroğlu, Erdoğan, sh.183

³³ Çelebican, sh.210; Umar, sh.206; Tahiroğlu, Erdoğan, sh.183

³⁴ Umar, sh.206

³⁵ Umar, sh.206

³⁶ Tahiroğlu, Erdoğan, sh.184

³⁷ Umar, sh.207; Çelebican, sh.211

edilen haller sayılmıştır.

Bu maddenin ilk 3 bendinde “*esaslı sayılan beyan*” hatalarına, 4.bentte ise doktrinde “*temel hatası*” olarak nitelendirilen esaslı hata hallerinden “*saik hatası’na*” yer verilmiştir. “Saik hatası” çalışmamızın bu bölümde incelenmeyecek olup, konunun özelliği gereği (İrade ile beyan arasında bir uygunsuzluk olmayıp, iradenin, oluşum evresinde sakatlanması hasabiyle) 3.bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Andreas Von Tuhr tarafından hata, “*bir kimsenin dikkatsizlikle (diğer tarafın anlayabileceği bir manada) kendi iradesine uymayan bir beyanda bulunması*” olarak tanımlanmış; beyan ile irade arasındaki bu uygunsuzluk halinin iki şekilde ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Bunlar:

a.Beyanda bulunan kimsenin, yaptığı beyan gibi bir beyanda bulunmak (özellikle beyandaki tabirleri kullanmak açısından) istememesi, örneğin dalgınlık veya acele ile frank yerine mark denilmesi, diğeri ise;

b.Beyanda bulunan kimsenin, beyandaki deyim ve kelimeleri kullanmak istemesi (özellikle ticari örf ve gelenekle ilgili) ancak, deyim veya kısıtlamaları iyi bilmemesi nedeni ile, bu deyim veya kısıtlamalara karşı tarafın vereceği anlamdan başka bir anlam vermiş olması, halleridir³⁸.

Andreas Von Tuhr’un bu tanımlamasından yola çıkan Türk hukukçuları, hata kavramını gerek öğretilerde, gerekse de uygulamada dar ve geniş anlamlarda yorumlamışlardır.

Bu bağlam da dar anlamda hata, gerçek bir durum ya da olay hakkında bilinçli olmayan yanlış veya eksik tasarım; geniş anlamda hata ise dar anlamda hatanın (error) yanında bir olay veya durum hakkında bilgisizliği de (ignorantia) kapsayan durum olarak yorumlanmış³⁹, borçlar kanununun 23.maddesi bağlamında hata kavramından bilgisizliği de içine alan geniş anlamda hatayı anlamak gerektiği hususunda genel bir düşünce birlikteliği oluşmuştur⁴⁰.

II- İsviçre-Türk Borçlar Hukukunda Esaslı (köklü) Sayılan Beyan Hataları (İBK-TBK/m.24)

Borçlar Kanunu 23.maddeye göre sözleşmelerde sadece “esaslı hata” halleri önem ifade etmekte olup, Kanunun 24.maddesi üç bent halinde esaslı hata hallerini saymış, ancak “esaslı hata” kavramını tanımlamamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu sayma sınırlayıcı değil örnekleyici niteliktedir.

Andreas Von Tuhr’a göre, irade ile beyan arasındaki fark, beyan da bulunan kimse tarafından bu farkın konu ve anlamı bilinseydi beyanda bulunamayacağı kadar önem teşkil etmekte ise, hata esaslı hatadır⁴¹.

³⁸ Von Tuhr, sh.280

³⁹ Eren, sh.456; Karahasan, M.R., *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler-1, İstanbul 2003, sh.313*; İnan, A.N., *Borçlar Hukuku-Genel Hükümler, Ankara 1979, sh.200*; Özkaya, sh.25; Oğuzman, M.K., Öz, T., *Borçlar Hukuku-Genel Hükümler, İstanbul 2000, sh.81*; Tunçomağ, sh.220; Olgaç, sh.234, 235

⁴⁰ Eren, sh.456; Özkaya, sh.25; Karahasan, sh.314; İnan, sh.200

⁴¹ Von Tuhr, sh.281

Öğretide **subjektif görüş** olarak isimlendirilen bu yaklaşım tarzına göre, **beyan sahibinin beyanının anlamını doğru anlaması halinde, böyle bir beyanda bulunmayacağı kabul edildiği takdirde irade ile beyan arasındaki uygunsuzluk esaslı hale gelmektedir**^{42a}.

Objektif görüş ise olaya başka bir açıdan bakmakta ve **esaslılık unsurunu iş çevresindeki hakim ve geçerli görüşe, makul değerlendirme ölçütüne göre tespit etmektedir**. Mark Lorenz ise esaslılık unsuru hem subjektif hem de objektif yönden aramakta, hatanın esaslı sayılması için subjektif değerlendirmenin yanında iş yaşamındaki hakim ve geçerli görüşünde hatayı esaslı kabul etmiş olması gerektiğini savunmaktadır.

Lorenz'in bu duruşu Türk Hukukunda da etkili olmuş, gerek öğreti gerekse de uygulamada kabul görmüştür^{42b}.

Yargıtay 1.Hukuk Dairesi 05.07.1999 gün ve 7519 E, 7540 K, sayılı kararında, hatanın esaslı kabul edilmesi için objektif ve subjektif unsurların gerçekleşmiş olması koşulunu aramıştır⁴³.

Yine aşağıda yer alan Federal Mahkeme kararları incelendiğinde her iki unsurun birlikte gerçekleşmiş olması koşulunun aranmış olduğu görülecektir.

-Leemann c.Egger,RO 53II 35(all.), Jdt 1927 331 cons.2a:

"...Sözleşmenin zorunlu unsurlarına dair hata, sebebe dair basit hatadan ayrılır. Birincisinin varlığı için, hataya düşen kimsenin daha sonra, eşyanın sadece subjektif bir görünümüne bürünmesi yeterli değildir. Başkaca, hatanın objektif bir esasının bulunması gerekir; hata, olaylara dair ticari doğruluk görüşüyle, sözleşmenin icrasının olması lazım gelen (sine qua non) şartı olarak nitelendirilebilen, objektif olarak ele alınan olaylara dair olmalıdır."

-Samag AG c.Marti,RO 84 II 515 (all),jdT 1959 306 cons.2:

"BK'nun 24.maddesinin 4.bendine...göre, sözleşmenin yapılması esnasında, sözleşmede gerekli görülen unsurlara dair hataya düşen ve objektif olarak ele alındığında, iş hayatının doğruluğu kurallarına göre bu unsurları gerekli gören kimse, onunla bağlı değildir."⁴⁴

Belirtilmesi gereken bir diğer hususta şudur ki; her beyan hatası mutlaka esaslı hata değildir. Türk ve İsviçre Borçlar Kanunu açısından bir hata 24.maddesinin 1.fıkrasının 1-3.bendinde yer alan unsurları taşıyorsa ilke olarak esaslı hata niteliğinde değildir. Anılan bentler dışındaki bir beyan hatasının esaslı hata sayılması için bunun subjektif unsurlar ile birlikte fıkranın 4.bendinde (esaslı hatanın unsur ve kriterlerini belirleyen norm olması hasebiyle) yer alan unsurları taşıması gerekmektedir⁴⁵. Bu unsurlar şüphesiz ki, biraz önce açıkladığımız esaslı hataya ilişkin "objektif görüşle" paralellik göstermektedir.

⁴² Eren, sh.462

^{42b} Eren, sh.462; İnan, sh.202; Özkaya, sh.27; Karahasan, sh.314

⁴³ Özkaya, sh.39,40,41

⁴⁴ Oftinger, K., Jeanpretre R., Federal Mahkeme İçtihatları (çeviren-Dayınlarlı, K.), Ankara 1990, 132,133

⁴⁵ Eren, sh.462

Bu nedenle Necip Kocayusufpaşaoğlu ve Kenan Tunçomağ başta olmak üzere bazı hukukçuların esaslı yanılma tarifinin BK.mad.24/I-bent 4'den çıkarılması gerektiği yönündeki görüşlerinde kanımızca isabet bulunmaktadır⁴⁶. Subjektif görüş, beyan ile irade arasındaki farkın ticari hayatın dürüstlük esasları açısından da önemli sayılması gerektiğini açıkça belirtmemiş olup, BK.mad.24/I-bent 4 tanımının bu eksikliğini tamamlayıcı bir işlev ile gidermektedir.

BK.mad 24/I uyarınca esaslı (köklü) sayılan beyan hataları şunlardır:

1- Sözleşmenin niteliğinde hata

Borçlar Kanununun 24/1 maddesinin 1.bendinde düzenlenmiştir.Anılan hükme göre, “ Hata ettiğini iddia eden tarafın bir akit hakkında rızasını beyan ederken başka bir akit kastetmiş olması” halidir.

En çok görünen hata türü olup, bir kimsenin yapmayı arzu ettiği sözleşmeden başka bir tür sözleşme için irade açıklamasında bulunması halidir. Kurulan sözleşme tipi ile kurulması amaçlanan sözleşme tipinin hukuksal niteliği ve içeriği tamamen birbirinden farklıdır⁴⁷. Bir kimsenin arkadaşının borcuna kefil olmayı isterken onun borcunu üstüne alması veya bir kimsenin kiralamak istediği şeyi satın alması durumları bu hata türünün örneklerindedir.

Sözleşme yapma iradesine sahip olmayan bir kimsenin yanlış bir ifade tarzı kullanmak sureti ile kendi iradesine uymayan hukuki hüküm ve sonuçlar meydana getirmesi hali de bu hata türünün bir diğer görünüm şeklidir. Örneğin tavsiye mektubu imzalama düşüncesiyle bir vekaletname imzalanması hali bu hata türüne örnek olarak verilebilir⁴⁸.

Açıklamalarımız çerçevesin de, Yargıtay 1.Hukuk Dairesinin 02.04.1985 gün ve 1604 E, 3962 K, sayılı kararını nakletmenin uygun olacağı kanısındayız.

“Özet: Sözleşmenin niteliğine ilişkin hatanın varlığı ispat edildiğine göre davanın kabulü gerekir.

Davacı 3661 ada, 6, 11 ve 60 parsel nolu taşınmazları ölünceye kadar intifa hakkı üzerinde kalmak koşulu ile davalı vakfa bağışlamayı amaçlamış iken hataen temlikin koşulsuz yapıldığından bahisle iptal ve tescil istemiştir. Açıklanan bu içeriği ile dava BK.nun 24'ncü maddesinden kaynaklanmaktadır. Temlikin yapıldığı 1980 yılından 1983 yılına kadar taşınmazlarını kullanıp özellikle 11 parsel nolu taşınmazdaki evinde oturan davacının davalı vakfın taşınmazların boşaltulmasını istediği 1983 yılında hatayı öğrenerek davayı hak düşürücü süre içerisinde açtığı anlaşılmaktadır. Toplanan taraf delillerine ve özellikle tanık M.Y.nin antlı tanıklığına göre bağışın davacının ölünceye kadar taşınmazları üzerinde intifa hakkı kabul edilerek saptandığının kabulü gerekir.

Aksine davacının tüm mal varlığını karşılıksız olarak bağışlayıp hayatta teminatsız kalmayı düşünebileceğini kabul, hayatın doğal akışına aykırıdır. Hal böyle olunca, davanın kabulüne karar verilmesi gerekir iken reddi doğru değildir....”⁴⁹

⁴⁶ Tunçomağ, sh.221; Kocayusufpaşaoğlu N., Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, İstanbul 1968, sh.155,159

⁴⁷ Karahasan, sh.315

⁴⁸ Von Tuhr, sh.281

⁴⁹ Özkaya, sh.125

II- Eşya da hata

BK.mad.24/1-2’de düzenlenmiştir. Buna göre, “Hata ettiğini iddia eden tarafın akitte makudünaleyh teşkil eden şeyden gayri bir şey kastetmiş...olması” halidir. Burada eşyanın ayniyetiyle ilgili bir yanılma hali söz konusudur. Bu yanılma, bir eşya tarif veya tayin edilirken yapılan yanlışlıklardan doğmaktadır⁵⁰. Hata eden gerçekte istediği eşyadan başka bir eşya için iradesini beyan etmiştir.

Kanunda yer alan “şey” kelimesi geniş yorumlanmalı ve bunda “**sözleşmenin konusunu teşkil eden şey**” anlaşılmalıdır⁵¹. Örneğin bir kimsenin bir taşınmazı yerinde görüp beğendiği halde tapuda resmi sözleşme yaparken parsel numaralarında hataya düşmesi⁵² yada modern ticari hayatta sıkça rastlana katalog üzerinden alışverişler de eşyanın katalog kodların da yanılma⁵³ eşyanın aynında yanılma halleridir.

Belirtmek gerekir ki bu hata türünü, eşyanın niteliğinde yanılma kavramı ile karıştırmamak gerekmektedir. Örneğin (A) meşhur bir ressam tarafından yapıldığını düşünerek bir tablo satın almak istemektedir. Oysa tablo ismi bilinmeyen bir ressama aittir⁵⁴. Bu tür yanılma BK.mad.24/1-4 de düzenlenmiş olup, daha sonra bu husus inceleme konusu yapılacaktır.

III- Şahısta hata

Sözleşme yapılacak kişinin kimliğinde yanılma şahısta hatadır. BK.mad.24/1-2’de düzenlenmiştir. Buna göre, “hata ettiğini iddia eden tarafın...üzerine borç alırken başlıca nazara aldığı şahısta yanılmış olması” halidir.

Yanılma kişinin kendisine, özüne ilişkindir⁵⁵. Şahısta hatanın esaslı olması için sözleşmenin kişinin kimliği ön planda tutularak yapılmış olması gerekir. Örneğin bir kimsenin (A)’yı avukat tutmak isterken, yanlışlıkla (B)’yi avukat tutması, ya da Giresunlu bir fındık tüccarının mallarını Alman vatandaşı çikolata üreticisi Peter’e satmak isterken yanlışlıkla İsviçreli çikolata üreticisi Peter’e satması, ya da tapulu arazisine kat karşılığı bina yaptırmak isteyen bir kişinin (A) yüklenicisi ile sözleşme yapmak isterken yanlışlıkla (B) yüklenicisi ile sözleşme yapması, şahısta hata hallerindedir.

Burada belirtilmesi gerekli bir diğer hususta şudur ki; kişinin niteliğinde yanılma, şahısta hata değil, BK.mad 24/1-4’de düzenlenen saikte hata hallerindedir.

Şahıslara güvenin önemli rol oynadığı akitlerde örneğin, satım, bağışlama, ödünç, kefalet, istisna ve hizmet sözleşmelerinde şahısta hata hallerine sıkça rastlanır.

⁵⁰ Tunçomağ, sh.222

⁵¹ Eren, sh.464

⁵² Özkaya, sh.93

⁵³ Özkaya, sh.93; Oğuzman, Öz, sh.83; Reisoğlu S., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2002*, sh.92

⁵⁴ Eren, sh.464; Von Tuhr, sh.282

⁵⁵ Karahasan, sh. 315

ıv- Miktar da (nicelikte) hata

Borçlar Kanunu'nun 24/1-3. maddesinde düzenlenmiştir. Madde metnine göre; "Hata ettiğini iddia eden tarafın taahhüt ettiği ivazın kasdettiği şeyden ehemmiyetli surette çok ve mukabil ivazın ehemmiyetli surette az olması" halidir.

Hata eden tarafın sözleşme ile borçlandığı edimin miktarının, gerçekte borçlanmak istediği edim miktarından önemli ölçekte çok veya karşı tarafın ediminin önemli ölçüde az olması halinde, miktarda hatadan söz edilir. Mesela bir emlakçı'nın 100.000 €'ya satmak istediği bir daireyi yanlış yazım sonucu 10.000 €'ya satması veya bir dairenin 5000 £, yerine 500 £'ne kiraya verilmesi, miktarda hata hallerinin örneklerindedir.

Miktar hatasının esaslı hata sayılabilmesi için, düşünülen miktar ile sözleşmede belirlenen miktar arasındaki farkın iş yaşamındaki dürüstlük kuralları uyarınca önemli olması gerekir. Olağan basit hesap hataları miktarda yanılma değildir, sözleşmenin geçerliliğini etkilemez.

Andreas von Tuhr'a göre yalnız beyanda işlenen miktar hataları değil, sözleşme yapmak isteyen kişinin karar verirken iç iradesinde oluşan hatalarda BK.mad.24/1-3 kapsamında değerlendirilmelidir⁵⁶. Örneğin bir kimsenin Amerikan doları ile aynı değerde olduğunu düşünerek, 10 Meksika doları almak istemesi miktarda hata halidir. Burada kişinin beyanı iradesine uygundur, ancak iradesi oluşum aşamasında sakatlanmıştır. Ancak yazara göre psikolojik bakımdan buradaki hata saik hatası niteliğinde olsa dahi, saik hatalarının borçlar kanununa göre esaslı olmaması durumu mantıki bir zorunluluktan doğmuş değildir. Hata hakkındaki hukuki hükümler tarafların zıt ve karşılıklı menfaatlerini uzlaştırmaya dönük olup, bu nedenle bu durumlara da BK.mad.24/1-3 uygulanmalıdır.

v- Vasıtanın Hatası

"Vasıtanın hatası" kavramı Borçlar Kanunu'nun 24.maddesinde değil, 27.maddesinde özel olarak düzenlenmiştir.

Buna göre; "İki taraftan birinin rızası bir muhbir veya tercüman gibi diğer bir vasıta tarafından yanlış olarak naklolunduğu takdirde, hata hakkındaki hükümlere göre muamele olunur."

Anılan madde aracının yanılmasını taraf yanılması olarak kabul etmektedir. Sözleşme kurulurken iki taraftan birinin irade beyanı bir haberci veya tercüman, faks, telgraf, teleks, e-mail, teleks, SMS gibi başka bir araç ile karşı tarafa iletilmiş ise, bu durumda yanılmaya ilişkin kurallar kıyas yoluyla uygulanır⁵⁷. Örneğin farklı ülkelerden gelen firmaların oluşturduğu bir konsorsiyum ile enerji santrali yapmak isteyen bir idarenin, görüşmeler esnasında tercüman kullanması ve tercüme esnasında yapılan hata vasıta hatasıdır. Bu gibi hallerde vasıtanın hatası kusurlu bir davranıştan veya kötü niyetten kaynaklanabileceği gibi, umulmayan bir halden de ileri gelebilir⁵⁸.

⁵⁶ Von Tuhr, sh.283

⁵⁷ Eren, sh.474; Karahasan, sh. 326

⁵⁸ Eren, sh.474

İrade bildiriminin aracı tarafından yanlış olarak aktarılması durumlarında beyanda bulunan kişinin, beyan hatasını öğrenir öğrenmez, hataya dayanarak sözleşmeyi hükümsüz kılması gerekmektedir.

III- İsviçre-Türk Hukukunda Hatayı Öne Sürme Hakkının Sınırlanması (hatanın dürüstlük kuralına aykırı olarak ileri sürülememesi hususu)

Borçlar Kanununun 25.maddesine göre;

“Hataya duçar olan taraf, hüsünüyet kaidelerine muhalif bir surette ona istinat edemez.

Bilhassa yapmayı kastedtiği akdi diğer taraf icraya hazır olduğunu beyan ettiği takdirde, bu akit onun hakkında lüzum ifade eder.”

Buna göre hata eden hatasını ve buna dayalı iptal hakkını, dürüstlük kurallarına aykırı olarak ileri süremez. Muhatap yanılmanın varlığını bilmiyorsa veya yanılma nedeni ile sözleşmenin hükümsüz kılınması durumunda muhatabın uğrayacağı zarar yanılmaya düşeninkinden daha çok ise ya da yanılmaya karşın sözleşmenin yerine getirilmesi yanılanı zarara sokmayacaksa, hatayı öne sürerek sözleşmenin hükümsüz kılınmasını istemek dürüstlük kurallarına aykırılık oluşturur ve hakkın kötüye kullanılması durumu söz konusu olur. Bu düzenleme, sözleşmeyi hata nedeni ile hükümsüz kılma hakkını MK.mad.2 de yer alan kurallar çerçevesinde genel olarak sınırlamıştır⁵⁹.

Örneğin yüklenici firma ile kat karşılığı inşaat yapımı için anlaşılan bir taşınmaz sahibinin deniz manzaralı bir daire talep etmek istemesi ancak yanılama sonucu sokak manzaralı bir daireyi beyan etmesi durumunda iş sahibi hata nedeni ile sözleşmenin hükümsüzlüğünü isteyebilir. Fakat yüklenici deniz manzaralı daireyi vermeye hazır olduğunu bildirir ise, iş sahibi sözleşme ile bağlı kalmak zorundadır.

IV- İsviçre-Türk Hukukunda Hata Sebebi İle Sözleşmenin İptali Halinde, Hata Edenin Tazminat Ödeme Borcu

İsviçre –Türk hukuk sisteminin irade ile beyan arasında istenmeden meydana gelen bir uygunsuzluk hali olan hata kavramına ilişkin düzenlemeleri incelenirken üzerinde durulması zorunlu olan bir hususta, hata sebebi ile sözleşmenin iptali halinde hata edenin muhataba tazminat ödeme borcu olup olmadığıdır.

Yapmış olduğumuz açıklamalardan anlaşılacağı üzere, İsviçre-Türk hukuk sisteminde kanun, kusurlu bile olsa hata eden tarafa sözleşmeyi hükümsüz kılma hakkı tanımakta, yani hata edenin korumak istemektedir. Ancak bu durum iyiniyetle hareket eden karşı tarafın güven duygusuna ve menfaatlerine aykırı sonuçlar doğmasına neden olabilir.

Kanun koyucu taraflar arasındaki menfaat çatışmasını çözümlenmek ve menfaatler dengesini korumak amaç ile BK.mad. 26 da yer alan hükmü düzenlemiştir. Buna göre, hata eden taraf, kendi kusurundan doğan hatasını ileri sürerek akdi iptal ettiği takdirde, karşı tarafın sözleşmenin geçersiz olması yüzünden uğramış olduğu zararı tazmin etmek zorundadır⁶⁰. Ancak karşı taraf hatayı biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa tazminata gerek bulunmamaktadır.

⁵⁹ Von Tuhr, sh.284

⁶⁰ Eren, sh.476

Tazminatın şartları şunlardır:

ı-Hata eden kusurlu olmalıdır. Hata eden bu hataya kendi kusuru (savsaması) ile düşmüş olmalıdır. Olağan işlerde alışlagelmiş dikkat ve özeni göstermemek kusurdur(savsama) ⁶¹. Beyan hatalarında kusur ilke olarak her zaman bulunmaktadır⁶². Yanılmayı doğuran kusurlu davranış, “görüşmeye başlamadan doğan borç ilişkisine (culpa in contrahendo) aykırılık teşkil etmektedir⁶³.

ıı-Karşı taraf (muhatap) hata edenin hataya düştüğünü bilmemeli veya bilebilecek durumda olmamalıdır. Muhatap iyiniyetli olmalı, tüm araştırma ve gayretlerine rağmen diğer tarafın (beyan sahibinin) hatasını bilmemeli veya bilebilecek durumda olmamalıdır. Eşdeyişle muhatapın güveninin korunabilmesi için, onun kendisine yöneltilen beyanın gerçekten arzu edilen beyan olduğuna inanmış olması gerekmektedir.

Bu şartların gerçekleşmesi durumunda beyan sahibi hatası nedeni ile zarara uğrattığı iyiniyetli muhatapın zararını tazmin etmek zorunda kalacaktır.

Hata eden beyan sahibi kusurludur ayrıca yapılan sözleşmeyle bağlı kalmak istememektedir. Bu durumda karşı tarafın “güvenden doğan zararını” ödemek zorundadır.Çünkü culpa in contrahendo sorumluluğuna aykırı davranmıştır. Taraflar arasında sözleşme görüşmeleri başlamış, borç ilişkisi doğmuştur.

Tazmin edilecek zarar “sözleşmenin iptalinden doğan zarar”, yani sözleşme yapılmamış olsaydı muhatapın sağlayacağı ekonomik menfaatler veya bir başka ifade ile “menfi (olumsuz)” zarardır ⁶⁴. Sözleşme yapılmamış veya görüşmeye girilmemiş bulunulsaydı uğranılmayacak olan zarar, olumsuz zarardır. Bu tazminatın amacı karşı tarafı zarar veren olayın gerçekleşmesinden önceki mali duruma getirmektir ⁶⁵. Bu minvalde hata eden beyan sahibi diğer tarafın (muhatapın) sözleşmeyi geçerli saymasından doğan zararı ödeyecektir. Bu zarar hem sözleşmenin ifası için yapılan giderleri hem de sözleşmeye güvenerek diğer iş fırsatlarının kaçırılması nedeni ile uğranılan zararları kapsar.

Ayrıca yargıç duruma göre hakkaniyet gerektiriyor ise, yanılma ağır ise BK.mad 26/2’ye göre müspet tazminata da hükmedebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki; beyan sahibi kusurlu davranışı ile özen gösterme ve dürüstlük yükümlülüklerinden bazılarını ihlal etmiş, muhatapın sözleşmeye olan güvenini sarsmış ve onu zarara uğratmıştır. Bu nedenle tazminat talebi BK.mad.125’de düzenlenen 10 senelik zaman aşımı süresine tabidir.

D- Anglo-Amerikan Hukuk Sisteminde Hata Kavramı

Bu konu kaynak taramasındaki yetersizlik ve çeviri eksikliği nedeni ile hazırlanmamıştır. Eksiklikler giderildiğinde çalışmaya eklenecektir.

⁶¹ Karahasan, sh. 327

⁶² Eren, sh.476; Tunçomağ, sh.228

⁶³ Von Tuhr, sh.292; Tunçomağ, sh.228

⁶⁴ Von Tuhr, sh.291

⁶⁵ Tunçomağ, sh.229

§.3- İradenin Oluşumunda Bozukluk

Önceki bölümler de değindiğimiz üzere irade sakatlı kavramının iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki irade ile beyan arasın meydana gelene uygunsuzluk halleri diğeri ise iradenin henüz oluşum aşamasında sakatlanması durumudur. Bu bölümde iradenin oluşumu (teşekkülü) evresinde meydana gelen irade sakatlıkları incelenecektir.

İrade, kişinin içinde özgür ve bilinçli bir şekilde doğmuş olmalıdır. Bilgisizlik ve hukukun onaylamadığı etkilerle iradenin oluşumunda bozukluk olabilir. İradenin oluşumu evresinde meydana gelen irade sakatlıkları; “saik hatası, hile ve tehdit (ikrah)” şeklinde kendini gösterir. Aslında hile ve tehdit, saik hatasının özel bir görünüm şekli olmakla birlikte ayrı bölümler halinde incelenmeleri uygun olacaktır.

A- Roma Hukukunda İradenin Oluşumunda Bozukluk

I-Saik Hatası

Bir kimsenin hukuki işlem yapma konusundaki iradesinin oluşumunu sağlayan etkenlerin tümüne “hukuki işlemin saik”i denir. Saik bir kimseyi bir hukuki işlem yapmaya sevk eden, iten ilk subjektif nedendir⁶⁶. Hukuki işlemin saik’i ile hukuki işlemin nedeni kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Bir hukuki işlemin bir de çok saik’i olabilir. Örneğin bir kimse kendisi kullanmak için, kızına hediye etmek için veya kiraya vermek için bir taşınmaz satın alabilir. Bu etmenlerin tamamı kişiyi hukuki işlem yapmaya sevkeden saiklerdir. Hukuki işlemin nedeni ise söz konusu taşınmaza sahip olmak eşdeyişle mülkiyet hakkını kazanmaktır.

“Saik” kişinin iç dünyasını ilgilendiren, kişiden kişiye değişebilen subjektif niteliğe haiz bir hukuki kavramdır. Hukuki işlemin saikin de yanılama söz konusu olabilir. “Saik hatası” olarak isimlendirilen bu irade sakatlığı türünde, irade ile beyan arasında bir uygunsuzluk bulunmamakla birlikte, irade oluşumunda sakatlanmıştır. Örneğin gümüş eşyalar üreten bir aile babası, oğlunun da gümüş ustası olacağını düşünerek ona bir atölye satın almış, ancak oğlu gümüş üretimi işi ilgilenmemiş hayvancılık yapmaya başlamıştır. Burada aile babası gerçekte istediği hukuki işlemi yapmış (atölye satın almak) ancak bu hukuki işlemin yapılmasına götüren saik de yanılığa düşmüştür. Söz konusu hata olmasa idi hukuki işlem yapılmayacaktı.

Yukarıda değinildiği gibi saik, insanın iç dünyasını ilgilendiren psikolojik bir kavramdır. Dolayısıyla dış dünya tarafından bilinmesi anlaşılması hemen hemen imkansızdır. Bu nedenle hukukun, kişiyi istemediği hukuki işlemler yapmaya götüren saik hatasını dikkate alması söz konusu olamaz. Aksi durum iş ve ticari hayatta belirsizliklere ve güvensizliklere neden olur⁶⁷.

Roma hukukunda, hukuki işlemin saikinde yapılan hataların hukuki işlemin geçerliliğini etkilemeyeceği prensibi ana kuraldır. Bu kuralın istisnası ise, hukuki işlemin konusunu oluşturan şeyin “lüzumlu niteliklerinde (vasıflarında)” hata edilmiş olası halidir⁶⁸.

⁶⁶ Umar, sh.207; Çelebican. Sh 211

⁶⁷ Çelebican. Sh 213

⁶⁸ Umar, sh.207; Çelebican. Sh 213; Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.188

Bir dokuma halının antika sanılarak, bakır tepsinin altın sanılarak, dokuma bir kumaşın ipek sanılarak satın alınması hallerinde “vasıfta hata” bulunmaktadır.

Vasıfta hata, ancak esaslı hata ise dikkate alınır ve hukuki işlem geçersiz kabul edilir. Vasıfta hatanın esaslı olup olmadığı hususu ise o şeyin ekonomik ve toplumsal işlevine bakılarak belirlenir⁶⁹. Hukuki işlemin ekonomik ve toplumsal işlevini değiştirecek ölçüde önemli niteliklerinde yapılan hata “esaslı vasıf hatasıdır”.

Bu çözüm yoluna Roma hukukunda Klasik-sonrası Dönem’de ve münferit durumlarda rastlanmaktadır. Iustinianus zamanında dahi vasıfta hata münferit durumlarda ele alınmış, hukuki işlemin geçerliliğini etkileyen genel bir neden olarak kabul edilmemiştir. Ancak Ortaçağ roma hukukunun etkisiyle, vasıfta hatanın hukuki işlemlerin geçerliliğini etkileyeceği genel bir kural olarak kabul edilmiştir⁷⁰.

Roma hukukunda saik hatasının yansıması olarak “vasıf hatasını” incelerken üzerinde durulması gerekli bir diğer hususta “error in materia” ve “error in substantia” meselesidir.

Bu kavramlar, tarafların sözleşmenin konusu üzerinde anlaştıkları yani sözleşmenin konusunda (error in corpore) hata olmadığı, fakat maddenin lüzümlü niteliklerinde yanılma olduğu durumlarda söz konusu olmaktadır.

Bu iki kavram eş anlamlı değildir. Substantia, Roma hukuku kaynaklarında malın özünü, kendisini ifade etmektedir. Error in substantia’da belirli bir madde yerine, bir başkası sanılmak sureti ile bir maddenin belirlenmesi üzerinde yanılma olmaktadır. Şarap yerine sirke, altın yerine bakır mal satın alınmasında error in substantia vardır. Error in materia ise satılan şeyin niteliklerine ilişkindir. Örneğin aslında altın suyuna batırılmış bir vazunun altın olduğu veya bakire olmayan bir kölenin bakire olduğu düşüncesi satım sözleşmesinde satılan şeyin vasıflarını kapsamamakta, alıcının ya da her iki tarafın şeyin bir vasfı üzerinde hatası bulunmakta bu da netice de satım konusunu etkilememektedir⁷¹. Klasik hukukçular satım konusunun belirlenmesini etkilemeyen bu hatanın satım sözleşmesini hükümsüz kılmayacağını belirtmişlerdir. Marcellus’a göre bu hallerde hata sadece malın lüzümlü vasıflarındadır, taraflar akit konusu üzerinde anlaşmışlardır, alım-satım ilişkisi geçerlidir⁷².

Metinlere baktığımızda da bu durum görülmektedir.

- Paul.D.19.1.212.2:

“Madde üzerinde irade birliği olduğu halde, kalitesi üzerinde irade uyuşması olmasa bile, alım satım vardır. Taraflar satılan mal üzerinde anlaşmışlardır, fakat alıcı masayı limon ağacından zannetmektedir.”

- Paul.D.18.1.10:

“Altının alıcının tahmininden daha düşük değerinde olması halinde alım satım geçerlidir.”⁷³

⁶⁹ Çelebican, Sh. 213

⁷⁰ Çelebican, Sh. 213

⁷¹ Büyükay, Y., Roma Hukukunda Error in Materia ve Error in Substantia, www.jura.uni-sb.de, sh.2

⁷² Tahiroğlu, Erdoğan, sh.182

⁷³ Büyükay, sh.2

Başta Marcellus, Paulus ve Marcianus olmak üzere bazı hukukçuların savunduğu bu görüşün aksini ise Iulianus savunmaktadır. Ona göre bu gibi “vasıf hataları” sözleşmeyi hükümsüz kılmaktadır.

Örneğin; saf gümüşten zannedilerek gümüş kaplama bir masanın satın alınması durumunda alım-satım sözleşmesinin geçersiz olduğunu, verilen semenin bir sebesiz zenginleşme davası ile geri alınabileceğini savunmaktadır. Ancak Roma Hukukunda özellikle miras hukukunda saik hatası kabul edilmektedir⁷⁴.

II- Hile (dolus)

Dolus, çıkar sağlamak amacı ile, bir kimsenin zihninde yanlış kanaatler uyandırarak onu aldatmak ve gerçek durumu bilse idi yapmayacağı bir hukuki işlemi yaptırmaktır⁷⁵. Roma hukukunun ilerleyen dönemlerinde kavramın tanımı daha da genişletilmiş ve iyiniyete (bona fides) aykırı her işlem ve hareket dolus kapsamına alınmıştır⁷⁶. Yani bir kimseyi yapmak istediği hukuki işlemin konusu ile ilgili dürüst olmayan davranışlarla bilerek ve isteyerek hataya düşürmek dolus olarak isimlendirilmiştir. Hileyi yapan taraf hukuki işlemin diğer tarafı olabileceği gibi bir üçüncü kişide olabilir.

Roma hukukunda Ius Civile döneminde, hile sonucu yapılan hukuki işlemler geçerli sayılmış herhangi bir şekilde hükümsüz kılınmamıştır. Sadece hile yüzünden düşülen hatanın “esaslı hata” olması durumunda işlem iptal edilir, ancak burada “dolus” kavramı değil, “error” kavramı ön planda tutulurdu. Çünkü bu dönemde irade, yani insanların iç dünyalarındaki niyetleri göz önünde tutulmazdı⁷⁷.

Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru ilk defa preatorlar dolus’a karşı bir takım hukuki tedbirler almaya başlamışlardır⁷⁸. Bu hukuki himaye tedbirleri; exceptio doli, actio doli ve in integrum restitutio’dan oluşmaktaydı.

1. Exceptio doli (hile defi) : Hile etkisi altında bir hukuki işle yapmış olan kişiye, bu hukuki işlemde dolayı kendisine karşı açılan davada kullanılmak üzere tanınan bir defi hakkıdır. Bu olanak ilk defa Aquilius Gallus isimli praetor tarafından sağlanmış⁷⁹.

Exceptio doli’nin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki exceptio doli (özel hile defi) specialis, diğeri ise exceptio doli generalis’dir (genel hile defi). Hile, hukuki işlem yapılır iken mevcut ise bu tür aldatma hallerinde kullanılan defi imkanı “exceptio doli specialis”dir.

Exceptio doli generalis ise daha geniş kapsamlıdır ve iyiniyete (bona fides) aykırı tüm hile hallerinde kullanılır⁸⁰.

⁷⁴Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.189

⁷⁵Rado, T., Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İstanbul 1982, sh. 198; Çelebican, Sh. 214; Umar, sh.207

⁷⁶Rado, sh.198; Umar, sh.207

⁷⁷Rado, sh.198; Umar, sh.207,208

⁷⁸Rado, sh.198; Umar, sh.208; ⁷⁹ Çelebican, Sh. 214

⁷⁹Rado, sh.198; Umar, sh.208; ⁷⁰ Çelebican, Sh. 214

⁸⁰Rado, sh.199; Umar, sh.208

Hile defi imkanı sayesinde de kandırılarak bir hukuki işlem yaptırılan kişi, bu hukuki işlemde doğan borcunu henüz yerine getirmemiş ise kandırılarak işlem yaptığını ileri sürebiliyor ve bunu ispatlarsa mahkum olmaktan kurtulabiliyordu.

ii. Actio Doli (hile davası) : Bu davada ilk defa Aquilius Gallus tarafından Klasik Dönem de tanınan bir ceza davasıdır. Yalnız hileyi yapana karşı açılan, mirasçılara yönlendirilemeyen ve 1 yıllık süreye tabi kılınan bir dava hakkıdır⁸¹.

Hile sonucu bir hukuki işlem yapan kişi, bu hukuki işlemde doğan borcunu ifa ettikten sonra atlatıldığını anlamış ise, kendisini aldatan kişiye karşı bu ceza davasını kullanabiliyordu. Actio doli, hile sonucu yapılmış olan işlemin iptaline dönük değil, hukuki işlem gereği bir takım şeyler verilmiş ise onların geri iadesine, davacının hileden doğan zararının tazminine ve davalıyı cezalandırmak amacı ile saptanan bir miktar paranın ödenmesine yöneliktir⁸².

Tamamlayıcı nitelikte bir davadır. Ağır sonuçları vardır ve bu nedenle hileden zarar görenin elinde başka bir dava açma imkanı yok ise başvurması gerekmektedir. Hileyi yapan kişinin şerefsizliği (infamia) ile neticelenen bir diğer ağır yönü daha bulunmaktaydı. Hile yapan kimseyi bu ağır sonuçlardan kurtarmak için bir iade şartı (restitutio) tanınmıştı. Buna göre hile yapan kişi hileli davranışı neticesinde elde ettiklerini dava sona ermeden iade eder ise actio doli'nin bu ağır sonuçlarından kurtulurdu.⁸³

Actio doli, Justinianus döneminde tamamen bir tazminat davası haline almıştır⁸⁴.

iii. In integrum restitutio (eski hale iade): Praetorlar, hileye maruz kalan kişiye eğer istenirse, yapılan hukuki işlemlere ilişkin olarak "eski haline iade" olanağı tanımaktaydılar. Genellikle hilenin hafif olduğu durumlarda bu yola başvurulmaktaydı. Hukuki işlem hiç yapılmamış hale getirilerek edim zarar görene iade edilirdi⁸⁵.

III- İkrâh (metus)

Metus, bir kimsenin zihninde önüne geçilmez korkular yaratarak, normal durumda yapmayacağı bir hukuki işlemi, yapmaya zorlamaktır. Metus'da irade kişinin gerçek iradesidir, irade ile beyan arasında bir uygunsuzluk bulunmamaktadır. Ancak bu irade zorlamayla, korku, baskı ve tiksinti ile oluşmuştur. Hukuki işlem iradesi kişide serbestçe oluşmamış, kendisinin veya bir yakınının şahsına, şerefine veya malvarlığına dönük zararın meydana geleceği korkusu yaratılarak oluşmuştur. Burada söz konusu olan cebir maddi değil, manevi cebirdir. Çünkü vis absoluta denilen maddi cebrin varlığı halinde irade zaten hiç yoktur⁸⁶.

⁸¹ Rado, sh.199

⁸² Rado, sh.199; Çelebican, Sh. 215

⁸³ Rado, sh.199; Umar, sh.208

⁸⁴ Rado, sh.199

⁸⁵ Rado, sh.199; Umar, sh.208; Çelebican, Sh. 215; Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.190

⁸⁶ Rado, sh.199; Umar, sh.208; Çelebican, Sh. 215; Tahiroğlu, Erdoğmuş, sh.190

Tıpkı dolus da olduğu gibi, metus da Ius Civile tarafından hukuki işlemin geçersizliği açısından önem taşımamaktadır. Ius Civile'ye göre, metus altında yapılan hukuki işlem geçerlidir, hüküm ifade eder. Bunun sebebi bir önceki bölümde belirtmiş olduğumuz "iç şekilciliğin" ön planda tutulması, insanların dışı vurulan iradelerinin gerçek irade olarak kabul görmesidir⁸⁷.

Bu nedenle tıpkı dolus halinde olduğu gibi, metus halinde de yapılan hukuki işlemin geçerli sayılmayacağı düşüncesi ilk olarak Cumhuriyet döneminin sonunda praetorlar tarafından ortaya atılmıştır. Praetorlar'ın metus sonucu hukuki işlem yapanlara sağladıkları koruma türleri, restitutio in integrum (eski hale iade), exceptio metus (ikrah defi) ve actio quod metus causa'dır⁸⁸.

Praetorların ilk tanıdığı koruma yolu **restitutio in integrum'dur**. Burada metus sonucu yaptığı hukuki işlemden zarar gören kişi, isterse söz konusu işlem hiç yapılmamış gibi bir durum yaratabiliyordu⁸⁹.

Kendisine karşı metus'un etkisi ile yapmış olduğu hukuki işlem nedeni ile yüklendiği borcu ifa etmesi için bir dava açılan kişi, bu davada **exceptio metus** ileri sürebilir ve mahkumiyetten kurtulabilirdi⁹⁰.

Bu iki himaye tedbirinin dışında M.Ö.80 yılı civarında Octavius isimli bir praetor tarafından **actio quod metus causa** isimli bir ceza davası tanınmıştır. Bu dava ile metus altında hukuki işlem yapan kimse, korku etkisi altında karşı tarafa verdiği şeylerin veya bu tehdit yüzünden uğradığı zararın dört mislini tehditte bulunandan isterdi. Bu davanın 1 yıl içerisinde açılması şarttı. Bir yıldan sonra açılması durumunda sadece uğranılan zararın tazmini istenirdi. Bu davada tıpkı actio doli'de olduğu gibi iade şartını (restitutio) ihtiva ederdi⁹¹.

Yine Justinianus döneminde bu davanın ceza davası karakteri hafiflemiştir.

Praetorların tanıdığı bu davalardan yaralanabilmek için metus'un haksız, ciddi, herkesi korkutabilecek nitelikte, cana, hürriyete ve şerefe dönük ağır bir yapıda olması gerekmektedir⁹².

B- İsviçre-Türk Hukukunda İradenin Oluşumunda Bozukluk

İradenin oluşum evresinde sakatlanmasına ilişkin düzenlemelerden saik hatası İsviçre-Türk Borçlar Kanununun 24/1-4 ile 24/2.maddesinde, hile 28.madde de, ikrah (tehdit) ise 29.ve 30.maddelerde düzenlenmiştir.

Daha önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz üzere tüm bu hallerde aslında irade ile beyan birbirine uymakta, ancak irade oluşum aşamasında sakatlanmaktadır.

⁸⁷ Rado, sh.200; Umar, sh.208

⁸⁸ Rado, sh.200; Çelebican, Sh. 215, 216

⁸⁹ Umar, sh.208

⁹⁰ Çelebican, Sh. 216

⁹¹ Rado, sh.200

⁹² Rado, sh.200; Umar, sh.209

I- Saik Hatası (Temel Hatası)

a.) Kavram ve Tanım

Saik hatası, borçlar kanununun “Hata Halleri” başlıklı 24.maddesinin 1.fıkrasının 4.bendi ile aynı maddenin 2.fıkrasında düzenlenmiştir. Maddenin 2.fıkrasında genel kural konulmuş, 1.fıkranın 4.bendinde ise bu genel kuralın istisnasına yer verilmiştir.

BK.mad.24/2’de “akdin yalnız saiklerine taalluk eden hata, esaslı hata değildir” denilmek suretiyle saik hatasının sözleşmenin hükümsüzlüğü sonucunu doğurmayacağı genel kural olarak belirlenmiştir.

Ancak kanun koyusu “**hakkaniyet**” fikrinin de etkisi ile bu hükmün istisnasız uygulanmasının bir takım adaletsiz sonuçlar doğuracağını düşünerek, 24.maddenin 4.bendi ile saik hatasının özel bir kategorisini düzenlemiş ve bu tür saik hatasını esaslı hata olarak kabul etmiştir. Bu sayede ticari ilişkilerde ve iş dünyasında güvenin sağlanması amaçlanmıştır⁹³.

Maddenin 1.fıkrasının ilk 3 bendinde “esaslı beyan hatalarını” düzenlenmiş 4.bendinde ise; “Hata ettiğini iddia eden tarafça akdin lüzumlu vasıflarından olarak nazarı itibara alınmasına ticari doğruluğun müsait olduğu şeylerde hata edilmiş olması...” denilerek öğreti ve uygulama da “temel hatası” olarak da isimlendirilen saik hatasına yer verilmiştir.

Bu hükmün “esaslı beyan hataları” arasında incelenmemesinin nedeni aslında kanun koyucunun madde metninden anlaşılan amacında yatmaktadır. Burada diğer 3 halde olduğu gibi irade ile beyan arasında bir uygunsuzluk bulunmamakta, irade oluşum aşamasında sakatlanmaktadır. Kişiyi, o hukuki işlemi yapmaya götüren olay ve durumlar hakkındaki düşünce ve tasarımlar da (saik de) gerçekte örtüşmeyen bir yanlışlık bulunmaktadır. Yani kişinin iradesini oluşturan içsel neden gerçek durumdan farklıdır. Bu husus madde metninde “akdin lüzumlu vasıflarında...” sözleriyle ifade edilmiştir. Yani sözleşme yapmak isteyen kişi öznel yönden sözleşmenin zorunlu ögesi olarak kabul ettiği bir hususta içsel olarak yanlışlığa düşmüştür. İsviçre Borçlar Kanunu maddenin Almanca metninde de “akdin zorunlu temeli” deyimini kullanılarak, “esaslı sayılan saikte hata teorisini” benimsemiştir⁹⁴.

b.) UNSURLARI

Saik hatasının madde metninden de anlaşılacağı üzere biri subjektif (öznel), diğeri objektif (nesnel) olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır⁹⁵.

1. Subjektif (öznel) unsur:

Sözleşme yapmak isteyen kişinin öznel yönden sözleşmenin zorunlu ögesi olarak kabul ettiği olgu ve olaylarda içsel olarak yanlışlığa düşmesi halidir. Kişinin yanlış olarak tasarladığı olgu ve olayları sözleşmenin zorunlu ana temeli sanmış olması durumudur. Madde metninde yer alan “akdin lüzumlu vasıflarında...” sözleriyle ifade edilmek istenende budur. Öznel unsurun gerçekleşmesi için, sözleşme yapmak isteyen kişinin sözleşmenin zorunlu temelini oluşturan yanlışlığı olgu ve olayları bilseydi sözleşmeyi ya hiç yapmayacak ya da bu şekilde yapmayacak olması gerekmektedir.

⁹³ Von Tuhr, sh.285; Tunçoğlu, sh.224; Eren, sh.466

⁹⁴ Eren, sh.476

⁹⁵ Von Tuhr, sh.285

Sözleşmenin temelini oluşturan olay ve olgular hakkındaki yanlış tasarım ve düşünce, yanılan kişiyi sözleşmeyi yapmaya sevkeden tek sebep, bir başka anlatımla zorunlu şart (condictio sine qua non) olmalıdır⁹⁶. Eşdeyişle yanlış tasarım ve düşünce ile sözleşmenin kurulması arasında sıradan bir sebep değil, zorunlu bir sebep-sonuç (illiyet bağı) ilişkisi olmalıdır. Yanılan kişi zorunlu durumun olmadığını bilseydi söz konusu sözleşmeyi yapmayacak idi ise, saik hatası öznel yönden esaslı sayılır ve gerekli illiyet bağı kurulmuş olur⁹⁷.

ii. Objektif (nesnel) unsur:

BK.mad 24/1-4'de yer alan "...nazarı itibara alınmasına ticari doğruluğun müsait olduğu şeylerde hata edilmiş olması..." şeklindeki düzenleme saik hatasının nesnel yönünü göstermektedir. Bu bağlam; saik yanılmasından söz edebilmek için belli bir olay ve/veya olgunun sadece yanılan tarafça sözleşmenin zorunlu unsuru olması yetmez, ayrıca bu olgu ve/veya olayın ticari hayattaki dürüstlük kurallarına göre (ticari doğruluk) akli başında ve dürüst düşünen kişiler yönünden de sözleşmenin zorunlu unsuru kabul edilmiş olması gerekmektedir.

Hata edilen olgu ve/veya olay, dürüstlük ve doğruluk (objektif iyiniyet) kuralları gereğince sözleşmenin zorunlu şartı ve vazgeçilmez temeli olmalı, iş dünyasındaki dürüst kişilerde bu şartlar altında böyle bir sözleşmeyi yapmamalıdır.

Saik hatasından söz edebilmek için hata edenin kusurlu olması şartı değildir. Kusur temel hatasını önleyen bir unsur değildir⁹⁸.

Federal Mahkeme aşağıda yer alan kararı konuyu özetler niteliktedir:

-Felder c.Bangerter

RO 87 II 137 (all.), jdT 1961 604

"Federal Mahkeme, davacının içine düştüğü hatanın BK.nun 24.maddesinin 4.bendi anlamında, sözleşmenin zorunlu unsurlarına dair bir hata olup olmadığını araştırmak zorundadır. Böyle olması için, davacının aldandığı unsurun, kendisi için subjektif olması değil; fakat objektif görüş noktasından, iş hayatındaki iyiniyet kurallarına göre yapılan sözleşmenin kaçınılmaz bir temelini de teşkil etmedi gerekmektedir⁹⁹."

İsviçre-Türk hukuk sisteminde saik hatasını incelerken üzerinde durmamız gereken bir diğer konuda saik hatasının görünüm şekilleridir. Saik hatasının başlıca görünüm halleri şunlardır:

c.) Görünüm Halleri

1. Edim konusunu oluşturan nesnenin niteliklerinde düşülen yanılma saik hatasıdır. Örnekle açıklayacak olursak, bir firmanın inşaat yapmak için arsa satın alması, ancak arsanın inşaat yapmaya elverişli olmaması halinde eşyanın niteliğinde yanılma olmuştur.

⁹⁶ Eren, sh.468

⁹⁷ Eren, sh.469

⁹⁸ Eren, sh.471

⁹⁹ Oftinger, Jeanpretre, sh.133,134

Burada saik hatasının hem objektif hem de subjektif unsurları gerçekleşmiştir. İnşaat firması arsada inşaat yapılmayacağını sözleşmenin kurulması esnasında bilmiş olsaydı, onu satın almayacaktı. Yine iş hayatındaki dürüstlük kuralı firmanın düştüğü bu hatanın sözleşmenin temelini etkileyecek nitelikte olduğunu doğrulayacak durumdadır¹⁰⁰.

ii. Karşı tarafın niteliklerinde düşülen yanılmada esaslı olmak koşulu ile saik hatasıdır. Özellikle yetenek, beceri, güvenilirlik, ve ödeme gücü sözleşmenin zorunlu ögesi olarak düşünülmüşse bunlardan yoksunluk temel hatasını meydana getirir¹⁰¹.

iii. Saik hatası geçmişteki olaylara ilişkin olabileceği gibi, şimdiki olaylara ilişkisinde olabilir. Ancak gelecekteki olaylara ilişkin olup olmayacağı hususu doktrinde tartışmalıdır. Federal Mahkemeye göre gelecekteki durum hakkında kesin bir bilgi söz konusu değil, ancak bir tahmin söz konusu olur. Hata ise ancak bilinebilen durumlar için söz konusudur. Bazı yazarlara göre ise gelecekteki olaylar önceden öngörülebilir nitelikte iseler saik hatası söz konusu olabilir. Mesela kentlin işlek bir yerinde ileride yapılacak bir binanın lokanta olarak işletileceğine izin verilmesi düşünülerek kiralanması, bina tamamlandıktan sonra yetkili idarelerin ruhsat vermemesi halinde müstakbel bir olay hakkında saik hatasına düşülmüş olunur¹⁰².

iv. Federal Mahkemenin ve Yargıtay'ın kökleşmiş içtihatlarına göre, satım sözleşmelerinde ayıplı bir malın teslim edilmesi halinde eğer şartları varsa alıcı alternatifli olarak ayıba karşı tekeffül hükümlerine ya da saikte hata hükümlerine dayanabilir. Burada yarışan haklar (hakların telahukü) söz konusudur. Yargıtay'a göre özellikle ayıba karşı tekeffülden doğan haklar zamanaşımına uğramış ise saikte hata hükümlerine başvurulabilir. Ancak uygulamanın bu görüşü öğretide eleştirilmektedir¹⁰³.

II- Hile (Yanıltma-Aldatma)¹⁰⁴

a.) Kavram ve Tanım

Borçlar Kanununun 28.maddesinde düzenlenmiştir.

Buna göre:

“ Diğer tarafın hilesiyle akit icrasına mecbur olan tarafın hatası esaslı olmasa bile, o akit ile ilzam olunmaz.

Üçüncü bir şahsın hilesine duçar olan tarafın yaptığı akit lüzum ifade eder. Şu kadar ki diğer taraf bu hileye vakıf bulunur veya vakıf olması lazım gelirse, o akit lazım olmaz.”

Görüleceği üzere kanun hileyi tanımlamamıştır. Andreas von Tuhr'a göre hile, hareket tarzı ile diğer bir kimseyi irade beyanında bulunmaya veya bir sözleşme yapmaya sevk etmek için bu kimsenin zihninde yanlış bir fikrin doğumuna veya güçlenmesine veya bu yanlış fikrin devamına sebep olmaktır^{104b}.

¹⁰⁰ Karahasan, sh. 324; Eren, sh.471

¹⁰¹ Karahasan, sh. 325; Eren, sh.471

¹⁰² Eren, sh.475

¹⁰³ Eren, sh.473, 474; Karahasan, sh. 325

¹⁰⁴ *Almanca*=arglistige tauschung, rechtswigrige, absicht; *fransızcası*=dol; *ingilizcesi*=fraud, wilful fraud; *latincesi*= dolus

^{104b} Von Tuhr, sh.293

Bu tanım Türk hukuk öğretisinde de kabul görmüş ve birçok hukukçu tarafından benimsenmiştir¹⁰⁵.

Yargıtay ise hile kavramını, gerçek durumu bilmesi halinde bir kimsenin kabul etmeyecek olduğu bir şeyi kabul etmesine diğer bir kimse tarafından yol açılmış olması, hali olarak tanımlamaktadır¹⁰⁶.

Federal Mahkeme ise bir kararında hileyi şu şekilde açıklamaktadır: Hatanın mağduru gibi, diğer tarafın hilesi ile sözleşme yapmaya sevk edilen taraf, bununla bağlı değildir. Kanun hileli sözleşmeyi geçersiz sayar. Çünkü, bir aldatma sonucunda mağdurun iradesi, oluşma sırasında bozulmuştur. Mağdurun müşterek akidi tarafından, aldatıcı beyanda bulunduğu zaman yapılmış bir hile vardır. Akit taraf, bildirmek zorunda olduğu olayları gizlediği zaman, ihmali bir hile vardır. İhmal suretiyle hilede, bir tarafın diğerine bilgi sağlama yükümlülüğü vardır; bu, her durumda onun kapsamının belirtilmesi görevidir¹⁰⁷.

Hile de aldatan taraf, hile fiili ile aldatılan tarafta bir saik hatasına sebep olmaktadır. Bu nedenle hile sonucu aldatılanın düştüğü hata, niteliği itibariyle bir saik hatasıdır. Hile sebebi ile sözleşmenin hükümsüz olması için saik hatasının esaslı olması şart değildir, adi saik hatası yeterlidir¹⁰⁸.

Roma hukukunda hile kavramını incelerken değindiğimiz üzere, hilede irade sakatlığı iradenin beyanında değil, iradenin oluşumunda söz konusudur. İradenin oluşumundaki sakatlık ise, kasıtlı bir aldatma fiili ile gerçekleşmektedir. Örneğin cam bir vazanın kristal bir vazo olarak tanıtılıp satılması gibi¹⁰⁹.

Her ne kadar hileyi oluşturan hata bir saik hatası olsa da, sonuçları yönünden özellikle kusur ve tazminat yönünden genel hatadan ayrılmaktadır. Hilede aldatılan tarafın hatası, kendi ihmeline dayansa bile, sözleşmeyi iptal ettiği takdirde, bundan karşı taraf aleyhine doğan zararı tazmin borcu doğmaz¹¹⁰.

b.)Hilenin unsurlar

1.Aldatma fiili: Aldatanın davranışları ile aldatılan taraf yanılmaya düşürülmelidir. Yanılmanın esaslı olması gerekmez. Aldatma fiili çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir; olumlu bir davranış (yapma eylemi) ya da olumsuz bir davranış (yapmama eylemi) olabileceği gibi, bir kaçınma bir susma da olabilir¹¹¹. Olumlu davranışla yapılan hilede aldatan taraf, aktif bir hareketle ya gerçekte mevcut olmayan bir bir şeyi, bir olay ve durumu mevcutmuş gibi gösterir, onun var olduğunu iddia eder ya da gerçekte mevcut olan bir şeyin, olay veya durumun varlığını gizler, onu inkar eder. Mesela emlakçı A'nın alıcı B'ye kömürle ısıtılan bir villayı doğalgazla ısıtıldığı izlenimi vererek satması durumu böyledir¹¹².

¹⁰⁵ Eren, sh.479; Tunçomağ, sh.230; Oğuzman, Öz, sh.93; Karahasan, sh. 330; İnan, sh.211; Reisoğlu, sh.96

¹⁰⁶ Tunçomağ, sh.230

¹⁰⁷ Oftinger, Jeanpretre, sh.144

¹⁰⁸ Eren, sh.479

¹⁰⁹ Eren, sh.479

¹¹⁰ Eren, sh.479

¹¹¹ Karahasan, sh. 335; Eren, sh.480; Oğuzman, Öz, sh.94

¹¹² Eren, sh.480

Hile hukuki veya fiili nitelikteki bir olay veya duruma dayanmalıdır. Hilede aldatan taraf, sözleşmenin yapılması ve özellikle görüşmeler sırasında, belirli konu ve hususlarda doğru olmayan bilgiler vermekte veya bazı hususları dürüstlük kuralına göre açıklaması gerekli iken kasten gizlemektedir¹¹³.

Dürüstlük kuralı gereği bilgi verilmesi gerekli konularda susma hile sayılmaktadır. Ancak susmanın aldatmayı oluşturması, karşı tarafın yanılmaya düşen tarafı düşüğü yanılmalar konusunda aydınlatma (bilgi verme) ödevinin bulunmasına bağlıdır ki, bu ödev sözleşmeden ya da dürüstlük kurallarından kaynaklanabilir¹¹⁴.

Aldatma fiilinin mutlaka aldatmadan yararlanan kişi tarafından yapılması şart değildir. 3.kişi aldatmadan faydalanan tarafla birlikte sözleşmenin yapılmasına katılmamış olan kişidir. Dolayısıyla temsilci 3.kişi sayılmaz ancak aldatılan kimsenin yardımcıları 3.kişidir¹¹⁵.

ii.Aldatma kastı: Aldatan tarafın, karşı tarafın yanıldığını bilmesi ve onu belli bir sözleşme yapmaya yönlendirmek için bilerek ve isteyerek gerçek dışı bildirimde bulunmuş olması gerekir. Başka bir anlatımla yalan söyleyende karşı tarafı aldatmak ve onun gerçeği bilmesi halinde yapmayacak olduğu sözleşmeyi yapmaya sevk etmek amacı bulunmalıdır¹¹⁶.

Sözleşme yapma kasdı dışındaki iddia ve övünmelerde hile söz konusu olmaz. Kast doğrudan kast olabileceği gibi, olasılı (muhtemel) kast da olabilir. Öğreti ve uygulamaya göre muhtemel kast yeterlidir. Normal reklam ve ilanlar hile kast ve fiilini oluşturmaz¹¹⁷.

iii.Nedensellik (illiyet) bağı: Sözleşme hilenin etkisi ile yapılmış olmalıdır. Hile hukuksal işlem veya sözleşme arasında nedensellik bağı bulunmalıdır. Aldatan taraf, yapmış olduğu sözleşmeyi, söz konusu hile olmasaydı ya hiç yapmayacak ya da daha iyi şartlarda yapacak idiyse, illiyet bağı gerçekleşmiş olur. Bunun karşılık, aldatılan taraf, gerçek durumu bildiği yada bilmiş olsaydı bile özdeş içerikte (koşullarda) sözleşmeyi yapacak idiyse, bu olasılıkta nedensellik bağı bulunmadığı için artık aldatmadan söz edilemez¹¹⁸.

c.)Üçüncü kişinin hilesi

Hile aldatan tarafından yapılabileceği gibi, üçüncü bir kişi tarafından da yapılabilir. Üçüncü şahsın hilesi ilke olarak sözleşmeyi etkilemez. Aldatılan böyle bir halde kural olarak sözleşme ile bağlıdır. Ancak, üçüncü şahsın hilesini, karşı taraf sözleşme yapıldığı anda biliyor veya bilmesi gerekiyorsa, aldatılan taraf sözleşmeyi iptal edebilir. Bu durumda 3.şahsın hilesi karşı tarafın hilesi sayılır. Zira burada onun hileyi bilmesi, kendisinin susma yoluyla aldatma fiilini gerçekleştirmesi anlamına gelir¹¹⁹.

¹¹³ Eren, sh.480

¹¹⁴ Karahasan, sh. 335

¹¹⁵ Tunçomağ, sh.231

¹¹⁶ Karahasan, sh. 335; Tunçomağ, sh.231

¹¹⁷ Eren, sh.482

¹¹⁸ Tunçomağ, sh.233; Karahasan, sh. 336

¹¹⁹ Eren, sh.483; Oğuzman, Öz, sh.96

d.)Zararın Tazmini

Aldatmaya uğrayan taraf, bağlı olmadığına ilişkin tek taraflı iradesini yönelterek sözleşmeyi geçersiz kılabilir. Bu durumda aldatılan taraf olumsuz (menfi) zarar için istemde bulunabilir, olumlu (müspet)zarar için giderime yer yoktur.

Burada ilke olarak sözleşme öncesi sorumluluk (culpa in contrahendo) söz konusudur. 3.şahsın hilesi ise haksız fiil esaslarına tabidir¹²⁰.

Aldatmayla sakatlanan sözleşmeye onay verilmesi zarar için giderim isteminden vazgeçme anlamına gelir.

III- İkraah (Tehdit-Korkutma) ¹²¹

a.)Kavram ve tanımı

İkraah, hukuka aykırı şekilde yapılan tehdit ile, istenilen irade beyanın da bulunmadığı takdirde, bir kimse de bir kötülüğe maruz kalacağı kanaati uyandırılması, o kimsenin korkutulmasıdır.

Yaratılan bu korku yüzünden sözleşme yapma hususunda irade beyanında bulunan kimsenin iradesinin oluşumu sakattır. Bu sakatlık, sözleşmenin geçerliliğini etkiler. BK.mad.29/1'e göre "Eğer iki taraftan biri diğer tarafın yahut üçüncü bir şahsın ikrahiyle bir akit yapmış olursa, kendi hakkında lüzum ifade etmez."

Hileden farklı olarak, 3.kişinin yaptığı korkutmayı bundan yararlanan taraf bilmese bile, işlemin hükümsüzlüğü ileri sürülebilir.

b.)Şartları

Borçlar Kanunu 30.maddesinde, pek de iyi olmayan bir anlatım tarzı ile sözleşmenin geçersizliği sonucunu doğuran ikraahın şartları belirlenmiştir. Buna göre:

i. İradesi sakatlanan taraf bir tehdide maruz kalmış olmalıdır.

İrade beyanında bulunmadığı takdirde kötülüğe maruz kalacağı kanaatini bir kimsede uyandırmak için söylenen sözler ve davranışlar korkutmayı oluşturur. Tehdidi karşı tarafın veya 3.kişinin yapmış olması, sözleşmenin geçerliliğine yaptığı etki bakımından bir fark yaratmaz, ancak tazminat istemi hususunda önem taşır.

Hiçbir tehdit olmaksızın bir kişinin kendiliğinden duyduğu korku sonucu irade beyanında bulunması halinde ise ikraah söz konusu değildir. Bu tarz korku sözleşmenin geçerliliğini etkilemez.

ii.Yapılan tehdit, ağır ve derhal meydana gelecek bir tehlikenin mevcut olduğu kanaati uyandırmalıdır.

Önemsiz veya ileride vuku bulacak tehlikelere ilişkin korkutmalar tehdit değildir ve sözleşmenin geçerliliğini etkilemez. Buna karşılık, tehdidin gerçekleşme olanağı bulunmasa bile tehdide uğrayan kişi bunun gerçekleşeceğini düşünmekte haklıysa, yapılan işlem ikraahla sakat sayılmaktadır.

¹²⁰ Oğuzman, Öz, sh. 96,97; Karahasan, sh. 340; Eren, sh.4783,484

¹²¹ Almancası= Furchterregung; Fransızcası=crainte fondee; İngilizcesi= duress, threats; Lat,ncesi= vis ac metus

Örneğin boş bir tabanca ile tehdit edilen kişi tabancanın boş olduğunu bilmiyorsa, tehdit sonucu yaptığı sözleşmeyi sonradan iptal ettirebilir.

Tehdidin ağırlığı saptanırken oluşturulan durumun ortalama anlayışta kişiler tüzerinde yapacağı objektif etki değil, tehdide maruz kalanın kişisel özelliklerine göre onun üzerinde yaratacağı etkinin dikkate alınması görüşü öğreti ve uygulamada hakim görüştür. Bu görüş “subjektif görüş” olarak isimlendirilmektedir.

iii. Tehditte belirtilen tehlike tehdide maruz kalan kişinin şahsına veya yakınlarına yönelik olmalıdır.

BK.mad.30/1’de “yakın akraba” deyimini ile akraba değil yakın kimse kastedilmiştir. Yakından maksat, sevinci ve kederi paylaşılan kimselerdir. Tehlike, şahsın hayatına, vücut tamlığına, namusuna ve ya mallarına dönük olabilir.

Bir 3.kişiye yönelik tehlikeye dayanan korkutma tehdit değildir.

iv. Tehdit hukuka aykırı olmalıdır.

BK.mad. 30/2’ye göre bir hakkın veya yasal yetkinin kullanılması söz konusu olmadıkça tehdit hukuka aykırı olduğu gibi, bir hakkın veya yasal yetkinin kullanılacağı tehdidin tehdit olunan için yarattığı güç durumdan aşırı menfaat elde etmek üzere yararlanılmışsa yapılan tehdit yine hukuka aykırılık oluşturur. Kiralayanın kira sözleşmesini fesih hakkını kullanacağı tehdidi ile kiracının aşırı kira bedeli ile sözleşmeyi yenilemesini sağlaması, bir ceza davası açma tehdidi ile aşırı menfaat sağlayacak olan bir akdin yapılması durumları buna örnektir. Öğreti de, bir kimseyi ceza tehdidi ile sözleşme yapmaya zorlamanın, aşırı menfaat aranmaksızın hukuka aykırı tehdit teşkil edeceğini, zira ceza davası açma veya savcılığa şikayette bulunma hakkının böyle bir tehdit vasıtası olarak kullanılmasının, hakkın tanınmasındaki amacı dışında kaldığını ileri sürenler bulunmaktadır¹²².

v. Sözleşme, tehdidin yarattığı korku sonucu yapılmış olmalıdır.

Bu korku yaratılmasa idi tehdide maruz kalan taraf sözleşme hiç yapmayacak idiyse veya sözleşme başka şartlarda yapılacak idiyse bu illiyet bağı mevcuttur. İlliyet bağının tespitinde ayrıca hayatın olağan akışına uygun olma aranmaz.

c.) Tehdidin sözleşmeye etkisi

Yukarıdaki şartların bulunması halinde ikraha maruz kalan taraf o sözleşme ile bağlı olmaz. Bu bağlı olmama da esaslı hata ve hiledeki gibi BK.mad.31’de öngörülen 1 sene ile sınırlıdır. İkraha maruz kalan taraf, korkunun ortadan kalkmasından sonra bir yıl içinde sözleşmeyi hükümsüz kılmak üzere beyanda bulunmazsa sözleşme muteber hale gelir.

d.) Zararın tazmini

Tehdidi karşı tarafın veya 3.kişinin yapmasına göre zararın tazmini iki şekilde kendini gösterir.

Tehdidi karşı taraf yapmış ise o kişiden, 3.kişi yapmış ise ondan, tehdide maruz kalan, tehdit sebebiyle uğradığı zararın tazminini talep edebilir.

¹²² Oğuzman, Öz, sh.98; Karahasan, sh. 350; Eren, sh.488; Von Tuhr, sh.288, 289, 290

Sözleşmeye icazet vermiş olma, tazminat istemekten feragat anlamına gelmez. Karşı tarafın kendisinin veya yardımcılarının yaptığı tehditten sorumluluğu culpa in contrahendo, 3. şahsın yaptığı tehditten bu şahsın sorumluluğu ise haksız fiil esaslarına tabi olur.

İkrahı 3. şahıs yapmış ve ikraha düçar olan ikrah sebebiyle sözleşmeyi iptal etmişse, hakkaniyet gerektirdiği takdirde, karşı tarafın iptal yüzünden uğradığı zararı sözleşmeyi iptal eden taraf tazminle yükümlüdür. Hiç şüphesiz ki, ikraha maruz kalan taraf, ödediği bu tazminat için tehdidi yapan 3. şahsa rücu edebilir.

C- Anglo-Amerikan Hukuk Sisteminde İradenin Oluşumunda Bozukluk

Bu konu kaynak taramasındaki yetersizlik ve çeviri eksikliği nedeni ile hazırlanmamıştır. Eksiklikler giderildiğinde çalışmaya eklenecektir.

§.4- İsviçre-Türk Hukukunda İrade Sakatlıklarının Sonuçları

A- İptal Hakkı

İrade sakatlığına bağlanan hukuki sonuç (müeyyide) hakkında çeşitli hukuk sistemlerinde başlıca iki teori savunulmaktadır. Bunlar “Geçersizlik teorisi - Hükümsüzlük teorisi (Ungültigkeits-theorie)” ile “İptal teorisi = Anfechtungstheorie”dir. Geçersizlik teorisine göre akit, başlangıçtan itibaren geçersizdir; ancak, belirli bir süre içinde geçersizlik müeyyidesi kullanılmazsa, akit geçerli hale gelir. İptal teorisine göre ise, akit başlangıçta geçerlidir, ancak iptal beyanıyla bunun geçmişte etkili olarak, yani başından itibaren geçersiz kılınması mümkündür. İradesi sakatlanan kişi iptal hakkını kullanmadıkça, akit geçerliliğini korur. Alman hukukunda iptal teorisi savunulmaktadır

Türk/İsviçre hukukunda irade sakatlığına bağlanan geçersizlik müeyyidesi tartışmalıdır. Türk Borçlar Kanunu 23 vd.. maddelerinde ‘...ilzam olunamaz.’ (BK.23), ‘...o akit ile ilzam olunmaz’ (BK.28), ‘...kendi hakkında lüzum ifade etmez’ (BK.29/I) deyimleriyle, irade sakatlığıyla yapılan akdin, iradesi, hata, hile veya ikrahla sakatlanan kimseyi bağlamayacağını öngörmüştür. İBK, bu hususu (sonucu), 23, 28, 29/1. maddelerinde “hata edeni”, “aldatılanı”, “korkutulanı bağlamaz” demek suretiyle daha açık bir şekilde hükme bağlamıştır.

Türk hukuk öğretisinde hakim görüş borçlar kanununun iptal teorisini kabul ettiği yönündedir.

Von Tuhr ise “bölümlü veya bölünmüş geçersizlik teorisi”ni savunmaktadır. Yazara göre, akit, iradesi sakatlanan taraf için başından itibaren geçersiz iken, karşı taraf için geçerlidir. Bunun sonucu olarak da iradesi sakatlanan tarafın edim yükümlülüğü söz konusu değildir. Oysa karşı tarafın böyle bir yükümlülüğü mevcuttur¹²³.

BK. 23 ve devamında hükme bağlanmış olan irade sakatlığına ilişkin hükümler borç akidleri yanında tek taraflı hukuki muamelelere de uygulanır. Tek taraflı hukuki muameleler, borçlar hukukunda olabileceği gibi, eşya, aile ve miras hukukunda da olabilir. Ancak, evlenmeye ve ölüme bağlı tasarruflara ilişkin özel hükümler saklıdır . Ayrıca BK. 20/I’ e göre kısmî butlana kısayla irade sakatlığı nedeniyle kısmî iptalin de mümkündür.

¹²³ Eren, sh.492,493,494; Von Tuhr, sh.302,304,305; Tunçomağ, sh.237; Oğuzman, Öz, sh.101, 102

B- İptal Hakkının Kullanılması

İradesi sakatlanan taraf, akdi iptal hakkını, bir yıllık askı süresi içinde kullanmalıdır. İptal hakkı tek taraflı, varması (ulaşması) gerekli bir irade beyanıyla kullanılır. İptal beyanının bir yıllık süre dolmadan karşı tarafın hâkimiyet alanına ulaşması gerekir. İptal hakkı, hukuki niteliği itibariyle bozucu yenilik doğuran bir haktır.

İptal beyanı, hiç bir şekilde tâbi değildir. Şekle tâbi bir akit kapalı (zımnî) bir irade beyanıyla da iptal edilebilir. İptal hakkı, inşaî bir hak olduğu için, bunun kullanılması şarta tâbi tutulamaz. Ayrıca, bu haktan kullanıldıktan sonra dönmek de mümkün değildir.

İptal hakkı, açık bir irade beyanıyla kullanılabilirdiği gibi, zımnî (kapalı) bir irade beyanıyla da kullanılabilir. Meselâ karşı tarafa verdiği şeyi geri isteyen veya aldığı şeyi geri veren tarafın bu davranışı zımnî (kapalı) bir iptal beyanıdır.

BK. 31'de iptal hakkı için tanınan bir yıllık süre hak düşürücü bir süredir. Bu süre, hile ve hatada, hata ve hilenin kesin olarak öğrenildiği andan, ikrahta ise korkutmanın ortadan kalktığı andan itibaren işlemeye başlar (BK. 31/II). hatanın öğrenilmiş sayılabilmesi için, hata ve dolayısı ile gerçek durum hakkında kesin bir bilgi sahibi olması gerekir. Hilede ise, sadece hatanın öğrenilmesi yeterli değildir, ayrıca bu hatanın, hileye (kasıtlı bir aldatmaya) dayandığının da öğrenilmesi gerekir. Bir yıllık süre hak düşürücü süre olduğu için, zaman aşımının durma ve kesilmesine ilişkin kurallar ilke olarak burada uygulanmaz.

Karşı tarafın, bir yıl içinde iradesi sakatlanan tarafa uygun bir süre tanıyıp, onu akdi iptal etmeye veya iptalden vaz geçmeye zorlaması mümkün değildir. Aksi halin kabulü, 1 yıllık sürenin kısaltılması anlamına gelir. Karşı taraf tek yanlı olarak bunu yapamaz.

İptal hakkının, bir yıllık kısa süre dışında ayrıca akdin kurulmasından itibaren 10 yıllık azamî (mutlak, objektif) bir süre ile de sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı doktrinde tartışmalıdır. İradesi sakatlanan kimse, akdi yaptıktan 5, 10 veya 30 yıl sonra hata veya hileyi öğrenmişse, acaba bu öğrenme tarihinden itibaren 1 yıllık süre içinde akdi iptal edebilir mi? Bir görüşe göre iptali ileri sürme hakkı, hata ve hile daha sonra öğrenilmiş olsa bile, akdin yapıldığı tarihten itibaren 10 yıllık mutlak (objektif) ve azamî bir süre ile sınırlandırılmalıdır. BK. 125'de düzenlenmiş olan 10 yıllık süre, burada da uygulanmalıdır. Böylece iptali dermeyen hakkı, hata, hile ve ihrahtan itibaren 10 yıl geçince sona ermelidir. Hata, hile ve ikrah fiilinin işlenmesinden sonra bu şekilde azami bir süre tanınmazsa, işlerde güven ilkesi zedelenir. Bu suretle meselâ 15, 20, 30 yıl sonra hata veya hileyi öğrenen kimsenin bir yıl içinde iptal hakkını kullanma imkânı doğabilir. İptal hakkı, bu kadar uzun bir süre için tanınmamalıdır. Buna karşılık, bazı yazarlar, sadece hile halinde 10 yıllık mutlak süreyi kabul etmektedir. Yargıtay, hilede, sakatlığı (iptali) ileri sürme hakkını, akdin yapıldığı tarihten itibaren 10 yıllık azami bir süre ile sınırlandırmıştır. Akdin yapılmasından sonra 10 yıl geçmişse, hile öğrenilmiş olsa bile, ileri sürülemez. Bazı hukukçulara göre, kanunkoyucu burada BK. 60, 66 ve 125'den olduğu gibi 10 yıllık azami bir süre öngörmediği için, iptal hakkını azamî bir süreyle sınırlandırmak mümkün değildir. Ancak, iptal hakkını ileri sürmek de bir hakkı ileri sürmek olduğu için, hak sahibi burada da MK. 2 ve BK. 25/I'e göre dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Akdin yapılmasından çok zaman sonra öğrenilen bir hata veya hileye dayanarak iptali ileri sürmek dürüstlük kuralıyla hakkın kötüye kullanılması yasağına aykırı düştüğü taktirde, iradesi sakatlanana bu hakkı tanımamak gerekir. Ayrıca ifa edilen edimin geri alınması da özellikle sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olduğu hallerde BK. 66'da azamî bir süre ile sınırlandırılmış olduğundan, sebepsiz zenginleşme talebinin zaman aşımına uğraması halinde sorun bu şekilde çözümlenmiş olacaktır. Federal Mahkeme çok yeni bir kararında, bir yıllık sürenin, hak düşürücü bir süre olduğunu bildirerek, bunun yanında ayrıca 10 yıllık azamî bir sürenin kabul edilemeyeceğini, haklı olarak hükme bağlamıştır.

C- İptalin Sonuçları

İptal hakkı sürekli edimleri ihtiva etmeyen borç akitlerinde geçmişe etkili sonuçlar doğurur. İptal beyanının karşı tarafın hukuk alanına ulaşmasıyla sözleşme geçmişe etkili olarak ortadan kalkar. Böylece sözleşmenin iptali halinde taraflar, edimlerini yerine getirmek zorunda değillerdir. Ancak, edimler daha önce yerine getirilmişse, edim konusu şey (aynî hak, alacak hakkı, hizmet) duruma göre ya aynî nitelikte olan bir istihkak davası (özellikle taşınmazlarda tapu kütüğünün düzeltilmesi davası) ile ya bunun mümkün olmadığı hallerde şahsî nitelikteki sebepsiz zenginleşme davasıyla geri istenebilir.

D- İptal Hakkından Feragat (Akde icazet)

BK. 31/I'e göre, hata, hile veya ikrah sebeplerinden birisiyle iradesi sakatlanan ve dolayısı ile iptal hakkına sahip olan taraf, bu akdi tutmadığını karşı tarafa bildirmeksizin veya verdiği şeyi geri istemeksizin bir yıl geçirirse, akde icazet (onay) vermiş sayılır. BK. 31/I'den de anlaşıldığı gibi, iradesi sakatlanan tarafın akdi iptal hakkı sınırsız değildir. Bu hak, her şeyden önce bir yıllık bir süreyle sınırlandırılmıştır. İptal hakkı, BK. 31/II'de öngörülmuş olan bir yıllık süre içinde kullanılmadığı takdirde, hak sahibi bundan feragat etmiş sayılır. Feragat (icazet), daha sonra akdin iptalini ileri sürmeye engel olur. İradesi sakatlanan taraf, iptal hakkından feragat ettiği takdirde, akit geçmişe etkili olarak her türlü sakatlıktan uzak bir şekilde yapılmış sayılır. İptal hakkından feragat, iradî feragat ve kanunî feragat olmak üzere ikiye ayrılır.

İradi feragatta, iradesi sakatlanan taraf, karşı tarafa akdi muhafaza etmek istediğini, iptal hakkından feragat ettiğini bildirir. Bu bildirme, hata veya hilenin öğrenildiği, tehditin ortadan kalktığı andan itibaren hemen yapılabileceği gibi, bir yıl içinde herhangi bir günde de yapılabilir. Feragat beyanı, açık bir irade beyanı olabileceği gibi, kapalı (zımnî) bir irade beyanı da olabilir. Hak sahibi, sebebini bilmesine rağmen, akiden doğan bir edim borucunu ifa ettiği veya karşı tarafın edimini kabul ettiği zaman kapalı feragat söz konusu olur. Açık feragatta ise, iradesi sakatlanan taraf, diğer tarafa söz, yazı veya bir işaretle iptalden vazgeçtiğini açık bir şekilde bildirir. Feragat beyanı, geçerliliği için hiç bir şekilde tâbi değildir. Asıl akit şekle tâbi olsa bile durum değişmez.

Kanunî feragat, BK. 31/II'de öngörülen hukuki karine gerçekleştiği zaman söz konusu olur. İradesi sakatlanan kişi, hata veya hileyi öğrendiği ikrahın etkisinden kurtulduğu andan itibaren bir yıl içinde sustuğu, hiç bir harekette bulunmadığı takdirde kanun icabı (karineten) iptal hakkından vazgeçmiş sayılır (BK. 31/I).

Bununla birlikte, ikrah ve hile halinde, BK. 60/III, iradesi sakatlanan tarafa, karşı tarafın açacağı ifa davasına karşı bir def'i hakkı tanınmıştır. Ancak, def'i hakkının kullanılabilmesi için, iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Önce, iradesi sakatlanan taraf, kendi edimini yerine getirmemiş olmalı, sonra da taraf edimin ifasını talep ve dava etmiş olmalıdır.

Def'i hakkı, iptal hakkından olduğu gibi, 1 yıllık bir süre ile de sınırlı tutulmamıştır.

Ayrıca, feragat (icazet), hile ve ikrah ile iradesi sakatlanan tarafın talep edebileceği tazminat hakkından feragati de ihtiva etmez (BK. 31/III).

§.5- Sonuç

ROMA HUKUKU-İSVİÇRE/TÜRK HUKUKU VE ANGLO/AMERİKAN HUKUKU VERİLERİ İLE
“SÖZLEŞMEDE İRADE SAKATLIKLARI'NA” KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Bu bölüm Anglo-Amerikan Hukuk sistemleri ile ilgili çalışmamız tamamlanmadığı için hazırlanamamıştır. Daha sonra ilave edilecektir.

KAYNAKÇA

- Büyükay, Y. : www.jura.uni-sb.de internet sitesinde yayınlanan makale
- Çelebican-K, Ö. : Roma Hukuku, Ankara 2003
- Eren, F. : Borçlar Hukuku-Genel Hükümler-Cilt 1, Ankara 1991
- İnan, A,N. : Borçlar Hukuku-Genel Hükümler, Ankara 1979
- Karahasan, M.R. : Türk Borçlar Hukuku-Genel hükümler-1, İstanbul 2003
- Kocayusufpaşaoğlu, N. : Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, İstanbul 1968
- Oğuzman ,M.K., Öz T. : Borçlar Hukuku-Genel Hükümler, İstanbul 2000
- Ofunger, K., Jeanpretre R. : Federal Mahkeme İçtihatları (çeviren=Dayınlarlı,K.), Ankara 1990
- Olgaç, S. : Türk Borçlar Kanunu-1, İstanbul 1959
- Özkaya, E. : Hata-Hile-İkrah Davaları, Ankara 2000
- Rado, T. : Roma Hukuku Dersleri-Borçlar Hukuku, İstanbul 1982
- Reisoğlu, S. : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2002
- Tahiroğlu B., Erdoğmuş, B. : Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 2003
- Tunçomağ, K. : Türk Borçlar Hukuku-1 Genel Hükümler, İstanbul 1976
- Umar, Z. : Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 1999
- Von Tuhr, A. : Borçlar Hukuku 1-2(çeviren=Edege, C.), Ankara 1983